

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH
VZŤAHOV**

**FEBRUÁROVÝ PREVRAT Z R. 1948 A JEHO DOPAD NA
SMEROVANIE ZAHRANIČNEJ POLITIKY ČSR
DIPLOMOVÁ PRÁCA**

3ca26315-0465-442f-9339-c8e80ce22cb8

2017

Bc. Matej Paučo

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH
VZŤAHOV**

**FEBRUÁROVÝ PREVRAT Z R. 1948 A JEHO DOPAD NA
SMEROVANIE ZAHRANIČNEJ POLITIKY ČSR**

Diplomová práca

3ca26315-0465-442f-9339-c8e80ce22cb8

Študijný program: Medzinárodné vzťahy

Študijný odbor: 3.1.5. Medzinárodné vzťahy

Pracovisko: Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Vedúci diplomovej práce: PhDr. Juraj Kalický, PhD.

Banská Bystrica 2017

Bc. Matej Paučo

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som predloženú diplomovú prácu vypracoval samostatne s využitím literatúry, ktorú uvádzam podľa zvyklostí.

.....

Podpis

PodĎakovanie

Na tomto mieste by som veľmi rád poďakoval vedúcemu diplomovej práce, PhDr. Jurajovi Kalickému, PhD., za trpezlivosť, ústretovosť a poskytnutie cenných rád počas odborného vedenia pri písaní práce.

ABSTRAKT

Matej Paučo: Februárový prevrat z r. 1948 a jeho dopad na smerovanie zahraničnej politiky ČSSR, diplomová práca, Univerzita Mateja Bela, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, vedúci práce: PhDr. Juraj Kalický, PhD., stupeň odbornej kvalifikácie: magister (Mgr.), Banská Bystrica, 2017, 70 s.

Práca sa zaoberá udalosťami februára 1948, historicko-politickým pozadím okolností pred a po prevrate, v kontexte smerovania zahraničnej politiky Československa. Prostredníctvom dvoch kapitol je podaná podrobná analýza februára 1948, ktorý predstavuje v spoločných dejinách Čechov a Slovákov kľúčový moment, od ktorého datujeme rozvoj vnútorných a vonkajších pomerov ich spoločného štátneho zriadenia- Československej republiky, tento krát pod dominanciou Zväzu sovietskych socialistických republík. Nevyhnutnou súčasťou prvej časti práce sú implikácie vedúce k samotnému prevratu, ako i dôsledky ideologického vplyvu komunistickej strany pre rozvoj zahraničnej politiky a hospodárskej spolupráce. Pozornosť druhej kapitoly je detailne venovaná nielen nástrojom realizácie zahraničnej politiky Sovietskeho zväzu- Rade vzájomnej hospodárskej pomoci a Varšavskej zmluve, ale aj konkrétnym diplomatickým aktivitám Československa od februárových udalostí do prelomu 50. a 60. rokov 20. storočia

Kľúčové slová: Československo, Zväz sovietskych socialistických republík, zahraničná politika, Rada vzájomnej hospodárskej pomoci, Varšavská zmluva, komunistická strana, diplomatické a konzulárny styky

ABSTRACT

Matej Paučo: The 1948 Czechoslovak coup d'état and its impact on the further foreign policy orientation of the Czechoslovak republic, Matej Bel University, Faculty of Political Sciences and International Relations, Department of International Relations and Diplomacy, Head of the work: PhDr. Juraj Kalický, PhD., degree of professional qualification: master (Mgr.), Banská Bystrica, 2017, 70 p.

The thesis deals with the events of february 1948, historical-political backround before and after the coup d'état, in connection with the direction of foreign policy in the Czechoslovak republic. Through two chapters there is a detail focus on February 1948 represents the key point in common history of Czechs and Slovaks, from when we date the development of their internal and external relations in common constitutional system under the influence of the Union of Soviet Socialist Republics. Inevitable element of the first part of the thesis regarding the view over this historical event are the implications leading to the coup d'état and the results of ideological influence of communist party as well, in case of development of foreign policy and economic cooperation. The attention of second chapter is not only focussed on the soviet means of foreign policy making- the Council for Mutual Economic Assistance and Warsaw Pact, but the thesis deals with the czechoslovakian particular diplomatic activities from february events to 50s and 60s of 20th century as well.

Key words: Czechoslovakia, the Union of Soviet Socialist Republics, foreign policy, Council for Mutual Economic Assistance, Warsaw Pact, communist party, diplomatic and consular relations

PREDHOVOR

Predložená diplomová práca sa venuje analýze udalostí na území Československa pred, počas a po februárových udalostiach 1948. Práca pojednáva o danom období nielen z hľadiska dejinného, ale i z pozície čiastkových rozhodnutí vedúcich vládnych predstaviteľov v politickom a ideologickom kontexte. Februárové dni, februárový prevrat alebo kríza februára predstavujú pojmy pomerne krátkeho dejinného úseku trvajúceho len šesť dní. Napriek tejto skutočnosti je oveľa dôležitejším zámerom skúmať udalosti, ktoré priamo podnietili „horúce“ februárové dni, a to v medzivojnových a povojnových súvislostiach. Práca poskytuje širší náhľad do obdobia tzv. Tretej republiky, kde nachádzame počiatky formovania vnútornej i zahraničnej politiky, o pár rokov už republiky pod dominanciou Sovietskeho zväzu. Práve v tomto období môžeme vidieť rastúci vplyv komunistickej strany nielen v krajinách, ktoré boli pod výlučným sovietskym vplyvom, ale predovšetkým v krajinách poznačených vojnou, kde sa len začínal formovať ľudovo-demokratický režim. Príkladom roztrieštenosti medzi Východom a Západom bola práve Československá republika. Na jednej strane sa po odchode vojsk červenej armády a armády Spojených štátov amerických začal formovať prozápadný odboj formou demokratických politických strán, na strane druhej výrazne napredovala komunistická strana, ktorá svoje ciele presadzovala formou prostriedkov balansujúcich na hrane ústavnosti, čo sa prejavilo práve vo forme februárových udalostí a následného smerovania zahraničnej politiky Československa.

Téma diplomovej práce bola zvolená práve z dôvodu enormného záujmu o taktiku a kroky Sovietskeho zväzu v oblasti pozvoľného vplyvu na ľudové demokracie. Nemenej významnú úlohu pri výbere témy zohrával aj záujem o zahraničnú činnosť ČSR po roku 1948, najmä vo sfére vzájomnej hospodárskej spolupráce, ktorá položila základ markantnému ekonomickému potenciálu v rámci ZSSR, alebo v podobe kreovania bezpečnostnej štruktúry Varšavského paktu. Charakteristickým prvkom predloženej práce je poskytnúť čitateľovi celkový obraz nielen historických, politických, bezpečnostných, či diplomatických udalostí ale aj náhľad z pozície štátnikov a vládnych predstaviteľov, tzn. osobnostný rozmer. Prostredníctvom širokého obsahového zámeru môžeme lepšie porozumieť februárovým udalostiam, a tým pádom môžeme vidieť určité udalosti resp. akty jedincov inými očami. Pre detailný opis jednotlivých udalostí a za účelom faktickej korektnosti bola využitá metóda historickej analýzy a deskriptívno-analytická metóda.

OBSAH

Úvod	10
1 Vývoj udalostí na území Československa pred r. 1948 a udalosti Februára 1948	13
1.1 Koncepcie vývoja vnútornej stability a zahraničnej politiky ČSR v predvojnovom a medzivojnovom období	13
1.1.1 Malá Dohoda, Mníchovský diktát, Spojenecká zmluva ČSR so ZSSR	14
1.2 Koncepcie vývoja vnútornej stability a zahraničnej politiky ČSR v rokoch 1945-1947	17
1.2.1 Charakter štátneho zriadenia „Tretej republiky“	20
1.2.2 Marshallov plán	22
1.2.3 Československo-francúzske spojenectvo	25
1.3 Vzťah Moskva - Praha a udalosti na prelome rokov 1947-1948	27
1.4 Február 1948	30
1.4.1 6 februárových dní prevratu	30
1.4.2 Ponímanie februárových udalostí na Západe	35
1.5 Zavŕšenie prevratu	36
2 Smerovanie zahraničnej politiky ČSR po roku 1948	38
2.1 Informačná blokáda	39
2.2 Zahraničná politika ČSR od roku 1948	40
2.2.1 Zahraničná služba do roku 1968	43
2.3 RVHP	44
2.4 Varšavská zmluva	47
2.5 Vzťahy (zahraničnopoliticky, hospodársky a kultúrne orientované) s vybranými krajinami	51
2.5.1 Vzťahy s Francúzskom	51
2.5.2 ČSR a USA	52
2.5.3 Vzťahy v rámci krajín V4- Poľsko a Maďarsko	54
2.5.4 Vzťahy s arabskými štátmi	57
2.6 Slovenské exilové aktivity po roku 1948	60
2.7 Zhodnotenie celkového smerovania zahraničnej politiky ČSSR (po 60.roky 20. storočia)	61
Záver	64
Resumé	66
Zoznam bibliografických odkazov	67

ZOZNAM SKRATIEK

OSN – Organizácia spojených národov

USA – United States of America (Spojené štáty americké)

ÚV KSSZ – Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

ČSR – Československá republika

UNRRA – Správa Spojených národov pre pomoc a obnovu

DS – Demokratická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

NSS – Národno-socialistická strana

LS – Lidová strana

SNR – Slovenská národná rada

ČSNF – Československý Národný front

BR OSN – Bezpečnostná rada OSN

ŠtB – Štátna bezpečnosť

NDR – Nemecká demokratická republika

SRN – Spolková republika Nemecko

MZV – Ministerstvo zahraničných vecí

ČĽR – Čínska ľudová republika

NATO – Organizácia severoatlantickej zmluvy

ČSLA – Československá ľudová armáda

ÚVOD

Zahraničná politika Slovenskej a Českej republiky prechádzala vo svojom vývoji mnohými pádmi s vzostupmi. Územie oboch krajín bolo poznačené vplyvom pomerne častých mocenských záujmov. Počiatky ich moderných dejín v kontexte oslobodzujúcich tendencií nachádzame už počas Rakúsko-uhorskej ríše, predovšetkým počas revolučných rokov 1848-1849. Historicky prvý úspešný pokus v snahe o vytvorenie spoločného štátoprávneho zväzku nachádzame na počiatku 20. storočia, v roku 1918. Zahraničná politika 1. Československej republiky sa vyznačovala silnou orientáciou na Západ, jej piliere boli založené na demokratických princípoch a predstavovala raritu v stredoeurópskom priestore v danom čase. Žiaľ, udalosti, ktoré nasledovali po úspešnom spoločnom súžití, spôsobili tragický rozklad oboch krajín nielen vnútorne, ale i navonok. Druhá svetová vojna poznačila predovšetkým stredoeurópsky priestor, ktorý musel byť bezpodmienečne obnovený z pomyselného „popola“. Povojnové obdobie predstavovalo opäť, tak ako v minulosti, stret hegemonných záujmov, v tomto prípade multipolárne usporiadanie svetového politického systému nahradilo usporiadanie bipolárne a krajiny, ktoré neboli ešte doposiaľ zaradené, sa nachádzali medzi dvoma „mlynskými kameňmi“.

Téma diplomovej práce bola mimo iného zvolená aj z dôvodu záujmu o analýzu zahraničnej republiky spoločnej republiky, predovšetkým v kontexte jej povojnovej orientácie. Obsažnosť tematiky ponúka širokú škálu hypotéz, ktorými sa spoločná československá zahraničná politika mohla uberať a zároveň poskytuje odpoveď na mnoho otázok, s ktorými sa vládne štruktúry museli v minulosti vysporiadať, a tým, či a akým spôsobom, výrazne ovplyvnili chod dejín oboch krajín. Na základe detailnejšej analýzy možno ešte dodať, že nemenej dôležitým dôvodom pre výber témy bol i záujem o širšie pochopenie krokov sovietskej garnitúry v procese ideologického vplyvu prostredníctvom komunistickej strany.

Práca si kladie za cieľ analyzovať základné determinanty vedúce k povojnovému usporiadaniu strednej Európy- územia dnešnej Českej a Slovenskej republiky. Autorovým kľúčovým zámerom je detailnejšie objasniť situáciu ešte pred skončením druhej svetovej vojny a tesne po nej, na základe ktorej je možné jasnejšie porozumieť februárovým udalostiam 1948, ktoré predstavovali už len vyvrcholenie resp. dôsledok predchádzajúcich historických epizód.

Február 1948 možno považovať za oficiálne prevzatie štátnej moci v prospech Sovietskeho zväzu a zároveň novú éru smerovania československej zahraničnej politiky. Intencie diplomovej práce sú zamerané na vývoj smerovania zahraničnej politiky po roku 1948 a reagujú na potrebu ozrejmenia konkrétnych krokov vo sfére praktickej aplikácie zahraničných vzťahov.

Z hľadiska tematického zamerania je práca rozdelená do dvoch kapitol. Prvá kapitola sa vo všeobecnosti zaoberá udalosťami, ktoré predchádzali tzv. „Víťaznému februáru“ a samotným priebehom februára 1948. V prvej časti prvej kapitoly nachádzame rané tendencie vývoja osudu Československa už počas medzivojnového a povojnového obdobia. Z toho dôvodu je pozornosť venovaná Malej Dohode, Mníchovskej dohode a Spojeneckej zmluve medzi Sovietskym Zväzom a Československou republikou. Zmienené historické milníky výrazne ovplyvnili nasledujúci chod spoločných dejín, a to predovšetkým z dôvodu nadväznosti na nasledujúce dejinné etapy. Ďalší oddiel prvej kapitoly je obsahovo zameraný na prelomový rok 1945, kde nachádzame paralely medzi kapituláciou fašistickej vládnej štruktúry a nástup vládnej garnitúry z exilu, a sú v ňom uvedené kroky, ktoré smerovali k formovaniu vnútornej i zahraničnej politiky v ďalšom období. V kontexte súperenia dvoch ideologických blokov v tejto časti nachádzame i strategické snahy Spojených štátov amerických v snahe rozvíjať sféru vplyvu v podobe tzv. Marshallovho plánu, ktorý, ako je ďalej uvedené, predstavoval vysoké riziko straty prímu sovietskej authority. Nasledujúca podkapitola, prioritná v súvislosti s témou práce, pojednáva o jesennej politickej kríze v roku 1947 a smeruje v udalostiach, ktoré bezprostredne predchádzali februáru 1948. Demisia vládnych predstaviteľov bezpodmienečne naštartovala priamy proces plánovaného komunistického prevratu a predstavovala zámienku k jeho uskutočneniu. Daná časť opisuje konkrétne udalosti februárových dní v chronologickom slede a v závere sa snaží objasniť reakciu Západu a postoj, ktorý západné mocnosti zaujali.

Druhá kapitola vo všeobecnosti pojednáva o praktickej rovine manifestácie zahraničnej politiky ČSR. Úvodom autor objasňuje vnútorné i vonkajšie pomery v kontexte blokády informácií. Nasledujúce časti prezentujú konkrétne kroky realizácie zahraničných vzťahov s vybranými krajinami. Pre širokú obsažnosť témy boli zvolené relácie s krajinami, s ktorými mala ČSR historicky dlhodobo najužšie vzťahy. Medzi ne autor zaradil Francúzsku republiku, USA a krajiny dnešnej Vyšehradskej štvorky- Poľsko a Maďarsko.

Pozornosť je ďalej sústredená na budovanie sovietskej hospodárskej spolupráce v podobe Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, ktorá v prípade Československa mala nahradiť spoluprácu so západným ekonomickým trhom, a tým zlepšiť pomery v krajine a pomôcť slabším partnerom v rámci krajín výhodného bloku. Druhá kapitola zároveň pojednáva i o forme spolupráce v oblasti bezpečnostnej politiky. Z toho titulu patrilo Československo ku aktívnym krajinám Varšavskej zmluvy. V závere druhej kapitoly autor prináša hypotézy o pozitívnom alebo negatívnom priklonení sa k Sovietskemu zväzu a predikcii možnej súčasti západných štruktúr.

Z hľadiska metodológie bola použitá predovšetkým metóda historickej analýzy, komparatívna metóda a metóda deskriptívno-analytická. Pre možné tendencie vývoja zahraničnej politiky autor zvolil metódu predikcie. Vo sfére použitej literatúry autor čerpal hlavne z domácich (českých a slovenských štúdií) zdrojov, nakoľko sa české a slovenské odborné kruhy venujú danej problematike detailne a využívajú relevantné zdroje bez skreslených informácií. Uvedený fakt však neznemena, že zahraniční autori sa danej problematike nevenujú, ba naopak, jestvuje mnoho plodných autorov, avšak na základe udalostí, ktoré sa odohrali na československom území, sú domáci pisatelia považovaní za spoločensky korektnejších.

1 Vývoj udalostí na území Československa pred r. 1948 a udalosti Februára 1948

Pár dňová februárová historická epizóda dokázala poznačiť historicko-politický vývoj na území Československa počas nastávajúcich päťdesiatich rokov. Dejiny nám ale poskytujú širší záber udalostí, ktoré vyvrcholili v podobe februárových dní roku 1948. Z toho titulu je potrebný dôsledný rozbor faktorov určujúcich stav a povahu medzivojnového a povojnového obdobia v kontexte porozumenia situácie v stredoeurópskom priestore. Nasledujúce časti budú pojednávať o historickom exkurze z čias druhej svetovej vojny, o budúcom osude Československa, o konceptoch jeho povojnového usporiadania a primárnym cieľom tohto celku bude snaha porozumieť majoritným faktorom vedúcim ku februárovému prevratu spolu s jeho priebehom.

1.1 Konceptie vývoja vnútornej stability a zahraničnej politiky ČSR v predvojnovom a medzivojnovom období

Za účelom detailnej analýzy udalostí datovaných vo februári 1948 a ďalšieho vývoja ČSR v oblasti zahraničnej politiky je nutné obhliadnuť sa o niekoľko rokov späť. Historické a politické súvislosti predchádzajúceho obdobia sú nevyhnutne potrebné pre celkovú analýzu príčin a dôsledkov, na základe ktorých boli udalosti februára 1948 už len „špičkou ľadovca“.

Historické korene súčasnej Českej republiky a Slovenskej republiky boli vzájomne previazané už od nepamäti. Osudy oboch krajín boli poznačené mnohými intervenčnými a hegemonnými snahami rôznych veľmocí pôsobiacich v danom čase a priestore. Pre vytvorenie komplexného obrazu jednotlivých dejinných etáp, ktoré predchádzali februárovým udalostiam roku 1948 a ich následné implikácie v ďalšom spoločnom smerovaní, je nutné nahliadnuť do obdobia, v ktorom nachádzame prvé konceptie formovania spoločnej zahraničnej politiky, a do sledu udalostí, ktoré ju vo významnej miere ovplyvnili.

Úvodná časť danej podkapitoly upravuje historické a politické atribúty spoločnej histórie českého a slovenského národa z čias „Prvej republiky“¹, ktoré už od počiatku 20. storočia poukazovali na ich spoločný osud nielen počas druhej svetovej vojny, ale i o ich budúcnosti po nej. Pozornosť bude venovaná predovšetkým koalíčným mocenským partnerom a zmluvám, ktoré upravovali ich vzájomné vzťahy, krokom Československej exilovej vlády sídliacej v Londýne a dôraz bude kladený i na zodpovedanie otázky mocenských snáh Východu a Západu týkajúcich sa získania vplyvu v Československu.

1.1.1 Malá Dohoda, Mníchovský diktát, Spojenecká zmluva ČSR so ZSSR

Z historickej skúsenosti je nám známe, že z popola Rakúsko-Uhorska vznikol v stredoeurópskom regióne nový nezávislý štát- Československo, ktorý bol krátku chvíľu vedený T.G. Masarykom, neskôr od roku 1935 do roku 1938 bol jeho vedúcim predstaviteľom E. Beneš. Obdobie počas E. Beneša bolo charakteristické profrancúzskymi ideami, ktoré vyvrcholili prijatím tzv. Malej Dohody², ktorá vytvorila akúsi platformu francúzskeho spojeneckého systému. Francúzsko spolu s Veľkou Britániou boli schopné vytvoriť určitú protirovnováhu voči nemeckým a ruským expanzívnym snahám. Na strane druhej sa práve T.G.Masaryk prikláňal k neutralite voči Sovietskemu zväzu a usiloval sa o nadviazanie diplomatických stykov uzatvorením obdobnej zmluvy ako s Francúzskom. Z vyššie uvedeného je zrejmé, že československé zahranično-politické snahy smerovali cestou priateľského vzťahu s Ruskom i so Západom, avšak s jasnou orientáciou na Západ. Samozrejme, dané tendencie boli aktuálne až do času prijatia Mníchovskej dohody³. (Dejmek, 1997)

Už na počiatku 30. rokov 20. storočia si sovietske vedenie (výkonný výbor Komiterny) určilo svojho hlavného nepriateľa- a to fašizmus. Heslá ako boj medzi buržoáznou demokraciou a proletárskou diktatúrou už neboli aktuálne. V snahe zamedziť vplyvu znepriatelenej ideológii si komunizmus a demokracia na krátku dobu „podali ruky“. Nutné je však dodať, že táto krátkodobá kooperácia predstavovala len určitý zákryt skutočných cieľov, pretože o pár rokov neskôr bolo spojenectvo s demokratickými

¹ Prvá Československá republika- obdobie od roku 1918 do prijatia Mníchovskej dohody dňa 30. septembra 1938.

² Malá dohoda- vojensko-politické spojenectvo v období rokov 1921 – 1939 pozostávajúce z Česko-Slovenska, Juhoslávie a Rumunska, pod záštitou Francúzska, za účelom obrany proti maďarskému irredentizmu.

³ Mníchovská dohoda z 30. 09. 1938- Československo odstúpilo Nemecku pohraničné územia osídlené nemeckou menšinou.

krajinami nahradené spojenectvom s totalitnou európskou veľmocou v roku 1939- a to Nemeckom. (Letz, 2008)

Udalosti z Mníchova zatriasli vnútornou i zahraničnou politikou Československa. Viera v demokratické tendencie pod záštitou Veľkej Británie a Francúzska bola nalomená a poznačená formou zlyhania a zrady. Preto následné priklonenie k režimu Stalina nemôžeme vnímať negatívne. Sám Stalin prehlásil, že v prípade konfliktu príde Československu na pomoc na základe spojeneckej zmluvy z roku 1938. Ba dokonca uznal Benešovu exilovú vládu a podporoval idey obnovenia suverénneho štátu v otázke hraníc pred Mníchovom. Preto bola následne podpísaná spojenecká zmluva so Sovietskym zväzom v roku 1943, iniciovaná E. Benešom. Daný akt bol pre mnohých historikov a teoretikov nie príliš komfortným riešením, avšak musíme dbať na zreteľ, že sklamanie z britsko-francúzskej politiky appeasementu⁴ bolo viac než evidentné. (Plechanovová, Findler, 1997)

Už počas roku 1943 po vojenských ťaženiach (napr. Stalinhrad) začali spojenecké mocnosti uvažovať o povojnovom usporiadaní európskeho kontinentu. Dané snahy boli nielen výsledkom oslobodeneckých pokusov, ale predovšetkým o presadzovaní vlastných národných záujmov. (Faure, 2004)

Prostredníctvom už zmienenej československo-sovietskej zmluvy z roku 1943 bola zahraničná politika čs. exilovej vlády v Londýne obmedzená vo sfére prehĺbenia kooperácie a užšej spolupráce s anglosaskými veľmocami. E. Beneš bol skalopevne presvedčený, že Sovietsky zväz nebude priamo zasahovať do záležitostí Československa, a to predovšetkým v rovine slobodného rozvíjania a nadväzovania diplomatických vzťahov. Opak sa však stal pravdou, a to už v prípade úsilia o podpísanie československo-francúzskej deklarácie, dňa 22. augusta 1944, ktorá predpokladala neplatnosť Mníchovskej dohody a bližšiu spoluprácu medzi ČSR a Francúzskom po skončení vojny. Negatívny podnet čs. exilovej vláde podal veľvyslanec čs. exilovej vlády v ZSSR, v ktorom argumentoval, že sovietska vláda mala byť o danej deklarácii informovaná a môže byť ponímaná ako narušenie spojeneckého pomeru medzi ČSR a ZSSR. (Petruš, 2008) Na základe tejto udalosti možno predpokladať, že unáhlené rozhodnutie čs. exilovej vlády v otázke vzájomného spojenectva medzi ČSR a ZSSR výrazne poznačilo ďalší priebeh snáh o nadviazanie diplomatických stykov s krajinami mimo sovietskej sféry vplyvu a ako

⁴ Politika ústupkov- predovšetkým zo strany Veľkej Británie a Francúzska voči Nemecku na začiatku 2. svetovej vojny

bude uvedené v nasledujúcich častiach, práve tento krok predstavoval začiatok konca resp. začiatok pozvoľného začlenenia sa do výhodného bloku.

Kroky čs. exilovej vlády boli pre mnohých odporcov unáhlené, predovšetkým v otázke včasného uzatvorenia spojeneckej zmluvy so Sovietskym zväzom. S odstupom času si však musíme uvedomiť, že Československo sa nachádzalo v bezprostrednej zóne sovietskeho vplyvu a jej súčasťou by sa s najväčšou pravdepodobnosťou stalo aj bez ústretových krokov exilovej vlády. Vyjadrenia USA a Veľkej Británie podporovali myšlienku vytvorenia tzv. „Priateľských vlád“ vo sfére vplyvu ZSSR, a naopak bol vyslovený súhlas ZSSR s vytvorením sféry vplyvu západných mocností v oblasti západnej Európy, Stredomoria, Blízkeho východu či Latinskej Ameriky. (Petruš, 2008) V praktickej rovine môžeme zhodnotiť, že v otázke sfér vplyvu nebol nijaký rozdiel medzi „sférou Západu- demokracie“ a „sférou ZSSR- komunistickej diktatúry“.

E. Beneš propagoval počas medzivojnového obdobia dvojstrannú politiku. Na strane jednej sa prikláňal k stanoviskám vyplývajúcim zo spojenectva s Francúzskom a so štátmi Malej dohody, na strane druhej sa pozitívne vyjadroval o sovietskej spolupráci. Niet divu, že E. Beneš nepriamo podporoval myšlienku nevyhnutnosti konfliktu medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom. Po vypuknutí konfliktu tieto tendencie vyústili do vzájomnej zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci, ktorá bola podpísaná medzi československou exilovou vládou a Sovietskym zväzom 12. decembra 1943. Pre mnohých teoretikov bol tento krok zo strany E. Beneša vysoko pragmatický a kľúčový pre ďalšie formovanie vnútornej a zahraničnej politiky. V prípade ak by vyjadril negatívny postoj voči sovietskemu vplyvu na danom území, riskoval by konflikt záujmov. Týmto krokom aspoň z dlhodobého pohľadu vytvoril možnosť pre vplyv československých politických štruktúr v obmedzenej forme v neskôr novo vzniknutom/obnovenom štáte. (Letz, 2008) Záverom by sme mohli citovať známy výrok Karla Čapka, ktorý azda najlepšie vystihuje dvojstrannosť predchádzajúcich krokov: *„Áno, mnoho sa zmenilo, ale ľudia zostali rovnakí; ale teraz vieme lepšie, kto je kto. Kto je slušný, bol slušný vždycky; kto bol verný, je verný i teraz. Kto sa točí s vetrom, točil sa s vetrom i predtým. Kto myslí, že prišla teraz jeho chvíľa, myslel vždycky len na seba. Nikto sa nestáva prebehlikom, kto ním nebol vždycky; kto mení vieru, nemal žiadnu; človeka neprerobiš, len sa ti vyfarbí. Národ neprerobiš, ibaže by si na to mal storočie; len davy môžeš viesť dnes tak a zajtra tak. Kto nenávidí, mal v sebe nenávisť vždycky, kde by sa v ňom tak naraz vzala! Kto slúžil, bude slúžiť ďalej; kto chcel dobré, bude zasa chcieť dobré. Ani vôľa sa nemení. Nedívaj sa do tváre, ktorá sa zmenila; nikto sa nestane krajší tým, že zmenil tvár. Tvrdá skúška je*

i tvrdé poznanie. Budúci foliant našich dejín o tejto dobe bude mať jeden podtitul: Kto bol kto. I dobrá pamäť patrí k tým stálym veciam, ktorých je a bude treba.“ (Veber, 2008, s. 369)

1.2 Koncepcie vývoja vnútornej stability a zahraničnej politiky ČSR v rokoch 1945-1947

Z hľadiska ďalšieho smerovania českej a slovenskej zahraničnej politiky je nutné zmieniť marcové a aprílové udalosti roku 1945, ktoré výrazne ovplyvnili ďalší chod našich spoločných dejín. Dňa 2. marca 1945 prijalo Plénum Slovenskej národnej rady (ďalej len „SNR“) uznesenie o postavení slovenského národa v spoločnej Československej republike a určilo vzťah medzi centrálnou vládou a SNR. 11. marca 1945 šéf vtedajšej čs. exilovej vlády, E. Beneš, opustil Londýn a 17. marca navštívil Moskvu. Spolu s predsedom čs. exilovej vlády, J. Šrámekom, a veľvyslancom ČSR v ZSSR, Z. Fierlingerom, rokovali s hlavou sovietskej vlády, J. V. Stalinom a ľudovým komisárom zahraničných vecí, V. Molotovom. V rovnakom období sa v Moskve stretli i minister zahraničných vecí exilovej vlády, J. Masaryk a K. Gottwald. (Petruf, 2007)

Medzičasom, koncom marca a začiatkom apríla, členovia slovenskej vlády, spolu s prezidentom Slovenského štátu, Jozefom Tisom a predstavitelia HSĽS spolu s verejnými činiteľmi Slovenského štátu opustili potápajúcu sa Nemeckú ríšu a emigrovali. (Kaplan, 1990)

Na začiatku apríla oslobodili územie Bratislavy vojská ukrajinského frontu. V tomto období eviduje spoločná čs. história prvú čs. povojnovú vládu Československého Národného frontu (ďalej len „ČSNF“). Vláda pozostávala z 25 členov- 16 českých a 9 slovenských zástupcov (predstavitelia 4 českých a 2 slovenských politických strán). Bola vedená Z. Fierlingerom a počas svojho prvého zasadnutia schválila tzv. „Košícký vládný program“⁵, ktorý pozostával zo 16 základných bodov a obsahovo bol zameraný na presun nemeckého a maďarského obyvateľstva. Túto štruktúru môžeme označiť ako formu usporiadania vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi v štátoprávnej rovine. (Petruf, 2007)

⁵ 16 kapitol, ktoré sa zaoberali otázkami spoločenského, politického, hospodárskeho života a medzinárodným postavením oslobodzovanej ČSR.

Dňa 3. mája 1945 vojská červenej armády dokončili oslobodzovanie územia Slovenska. Následne sa vládna štruktúra Národného frontu fyzicky presunula z Košíc do Bratislavy. Z hľadiska vývoja povojnových udalostí na území Československa boli májové udalosti jedni z najdôležitejších. Dňa 8 mája sa uskutočnila z hľadiska medzinárodného práva kľúčová udalosť- podpísanie Kapitulačnej dohody zástupcov vlády Slovenského štátu, kedy 1. Slovenská republika oficiálne prestala existovať. Nasledujúci deň červená armáda oslobodila územie Prahy a v priebehu ďalších dní bolo oslobodenie českého územia dovŕšené. (Plechanovová, Findler, 1997)

Tesne po skončení 2. svetovej vojny, 8.mája 1945, bolo územie Československa jedinou krajinou oslobodenou Západnými mocnosťami i Sovietskou armádou zároveň. Červená armáda zaberala väčšiu časť územia.

Ešte v polovici mája 1945 sa do Prahy navrátil E. Beneš. Medzi jeho prvé oficiálne aktivity z hľadiska právneho a medzinárodného bolo vydanie dekrétov (v priebehu júna 1945), ktoré upravovali rôzne sféry povojnového usporiadania a vysporiadania sa. Medzi najdiskutovanejšie môžeme zaradiť dekrét o potrestaní nacistických zločincov a kolaborantov, dekrét upravujúci prerozdelenie majetku Nemcov, Maďarov a zradcov alebo dekrét upravujúci colné podmienky na území Československa. (Petruf, 2007)

Dňa 1. decembra 1945 bola ukončená sovietsko-americká okupácia Československa. Daný akt bol potvrdením vízie otvorenej sféry vplyvu v strednej a východnej Európe, kedy bolo dokázané, že sovietsky vplyv, i keď v silnej pozícii, prejavil ústup a porozumenie voči americkému vplyvu. Bol to zároveň prínos pre postupné prehĺbenie československej demokracie. (Faure, 2004)

V tomto období nachádzame mnoho koncepcií, v ktorých Československo začalo kráčať „správnym smerom“ a podľa mnohých zahraničných publikácií bolo ponímané na ceste k budovaniu efektívneho demokratického režimu. Žiaľ, udalosti, ktoré sa uskutočnili o pár rokov neskôr, začali ukazovať smer úplne opačný.

Zámerom nasledujúcich častí je poukázať na benefity/riziká počas konca medzivojnového obdobia, akým smerom sa naša spoločná zahraničná politika mohla vydať a do akej miery ju ovplyvnili rozhodnutia víťazných mocností.

Pre detailnejší rozbor situácie, v akom sa územie Československa nachádzalo, musíme zohľadniť fakt, že primárnym zámerom Československej exilovej vlády bolo obnovenie Československého štátu, ktorého súčasťou boli snahy o anulovanie Mníchovskej dohody. E. Beneš úspešne presadil väčšinu svojich koncepcií, ako napr. presvedčenie troch zo štyroch aktérov Mníchovskej dohody o jej neaktuálnosti a predovšetkým odsun nemeckého obyvateľstva z českého územia. Československá exilová zahraničná politika sa primárne usilovala o zamedzenie nemeckej agresie. Dané tendencie sa zhodovali i s ideami „Veľkej trojky“, ktoré boli prezentované v roku 1945 na konferencii v Postupime. I oficiálne stanovisko vtedajšieho ministra zahraničných vecí, Huberta Ripka, zastávalo názor, že bude nielen nutné zastaviť nemeckú vojnovú mašinériu, ale i zabezpečiť dôkladnú kontrolu územia Nemecka v oblasti vojenskej a ekonomickej. (Dejmek, 2015)

Pre podrobnejšiu analýzu vývoja československej zahraničnej politiky na sklonku povojnového obdobia, musíme brať v úvahu fakt, že vedenie zahraničnej politiky „Tretej republiky“ patrilo k najväčším zástancam a obhajovateľom realizácie povojnového osudu Nemecka. V priebehu konca roku 1945 a roku 1946 bol hromadný odsun nemeckého obyvateľstva temer dokončený, čo vytvorilo vhodnú pôdu pre realizáciu ďalších krokov v oblasti spoločnej vnútornej a zahraničnej politiky. Z dôvodu obáv budúcej nemeckej okupácie bola najprv uzavretá spojenecká zmluva s Juhosláviou v máji v roku 1945, neskôr v marci zmluva s Poľskom. Žiaľ, táto východná spojenecká orientácia nedisponovala vyváženosťou so spojeneckou orientáciou so Západom, čo, podľa mnohých, čiastočne ovplyvnilo ďalší historický vývoj na území Československa. (Dejmek, 2002)

Sovietske vedenie odsúhlasilo návrh prezidenta USA, Trumana, aby sovietske i americké jednotky opustili územie ČSR k 1. decembru 1945. Začiatkom roka 1946 sa na našom území nenachádzali žiadne americké vojská, len pár sovietskych jednotiek za účelom strážnej služby v baniach a na železničiach. Odsunom amerických vojsk z územia ČSR sa začali vytrácať i nádej na posilnenie vplyvu demokratických tendencií v Československu. V súvislosti s odsunom vojsk musíme podotknúť, že tlak ZSSR na vnútropolitické záležitosti ČSR nebol až taký markantný, ako by sa mnohí mohli domnievať na základe československo-sovietskej spojeneckej zmluvy, v nasledujúcom období boli prítomné naďalej demokratické tendencie. Práve daný fakt napomáhal k prechovávaniu myšlienky „Mostu“ medzi Východom a Západom. (Petruf, 2008)

Smerovanie vnútornej a zahraničnej politiky v období rokov 1944-1948 na území Československa bolo poznačené predovšetkým sovietskou expanzívnou politikou, ktorá bola namierená voči strednej a západnej Európe. Z historickej praxe je zrejmé, že najefektívnejšími prostriedkami pre šírenie danej ideológie boli práve komunistické strany pôsobiace v krajinách s nekomunistickým režimom, vedené Komunistickou internacionálou. (Letz, 2008)

1.2.1 Charakter štátneho zriadenia „Tretej republiky“

Obdobie tzv. „Tretej republiky“ v rozmedzí rokov 1945-1948 možno definovať z dvoch uhlov pohľadu. Prvý predstavuje rozmer komunistického náhľadu, ktorý ponímal dané obdobie ako prechod od národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú so zreteľom na mierový prechod. Na strane druhej, v podaní nekomunistickom, bola daná éra poznačená krátkym časom slobody uviaznutej medzi dvomi totalitnými blokmi. Dnes však už vieme, že vízie demokratického zriadenia boli neúspešné a komunistický svet, žiaľ, neponechal žiadne miesto pre manévrovanie s demokratickými princípmi. (Veber, 2008)

V kontexte reálnej vládnej moci si na začiatku musíme položiť otázku, kto jej v skutočnosti dominoval. Komunistické štruktúry boli zastúpené vo všetkých inštitúciách a dominovali taktiež prehnanou organizačnou činnosťou. Vláda tretej republiky bola spravovaná tzv. Benešovými dekrétmi⁶ a vo vedení Národnej fronty Čechov a Slovákov sa dohadovala väčšina vážnych politických rozhodnutí a platilo pravidlo, že v situáciách protichodných názorov sa vždy priklonilo k názoru komunisticky orientovanému. Vedenie ČSNF pozostávalo zo šiestich predsedov politických strán, a to: Gottwald (komunista), Zenkl (národný socialista), Fierlinger (sociálny demokrat), Šrámek (Lidovec), Lettrich (člen demokratickej strany), Široký (komunista KSS). Fierlinger bol charakteristický priklonením sa vždy na stranu komunistov a mimo iného sa k hlasovaniu zapájal vždy aj predseda odborov, Zápotocký, ktorý, ako inak patrilo ku myšlienkovému bloku ZSSR. To znamenalo, že rozhodnutia boli v pomere 4 ku 3 v prospech komunistov. (Dejmek, 2013)

⁶ Celkom ich bolo 143, 45 z nich bolo prijatých ešte počas exilovej vlády v Londýne a 98 v novej republike. Upravovali vnútorné i vonkajšie pomery republiky.

Nový povojnový režim sa spočiatku hlásil k ideám prvej republiky, avšak po pár mesiacoch sa tieto tendencie začali vytrácať z verejnej tlače. Hlboké štrukturálne zmeny zavedené koncom roku 1945 ochromili nemenšiu časť priemyslu a viedli k likvidácii podnikateľskej vrstvy obyvateľstva. Vláda prostredníctvom Benešových dekrétov, kreovanie rôznych odborových hnutí, gradovanie atmosféry nenávisti voči menšinám a voči liberalizmu začali pozvoľne udávať smer vonkajšej i zahraničnej orientácie ČSR. Predstavitelia národnej socialistickej strany pochopili, že jediným východiskom budúceho osudu Čechov a Slovákov bude len socializmus, avšak v dvoch podobách.

Prvým, horším, socializmus v komunistickom prevedení a druhý, v ich pojatí, socializmus národne, pokrokovú a vývojovo orientovaný. Nemenej závažným faktorom pre identifikáciu ďalšieho smerovania vnútornej stability ČSR v kontexte výberu pokrokového/komunistického socializmu bola i dezorientácia verejnosti a strata kritického myslenia občanov. Nepridával k tomu ani fakt, že verejná tlač bola obdobne orientovaná ako v období Protektorátu a nedisponovala žiadnou protiváhou. Slúžila jednoducho ako sprostredkovateľ nového nastávajúceho režimu. (Kaplan, 1990)

Na základe vyššie uvedených pomerov je zrejmé, že vízie demokracie predstavovali začiatok konca. Tesne po nastolení vlády tretej republiky sa „demokratický sen“ rozplynul a jediné možné východisko predstavovala pokroková forma socializmu v zastúpení národných socialistov. Ako však bude uvedené ďalej, i tieto tendencie budú ustupovať a obavy z radikálnej formy socializmu v prevedení Komunistickej internacionály budú pozvoľne naplňované.

Pre potrebu bližšej analýzy februárových udalostí 1948 sa musíme vrátiť o necelé dva roky späť, k májovým voľbám roku 1946, ktoré predstavovali pre celé zahraničnopolitické i občianske spektrum určitú formu údivu. 38 % všetkých mandátov pripadlo práve Komunistickej strane, na strane druhej bolo obrovským prekvapením víťazstvo Demokratickej strany na Slovensku. (Veber, 2008)

„Po prehratých parlamentných voľbách v máji 1946 sa ako jedna dlhá súvislá niť tiahne snaha komunistov o zvrat mocenských pozícií v národných a štátnych orgánoch na Slovensku v prospech Demokratickej strany (DS). Hneď po voľbách 1946 sa stáva téza o ovládnutí DS ľudákmi respektíve povojnovými „novoluďákmi“ - na základe tzv. Aprílovej dohody- hlavným agitačným prostriedkom v povolebnom ťažení Komunistickej strany Slovenska (KSS) a Komunistickej strany Československa (KSČ) proti slovenským demokratom.

Táto konštrukcia sa veľmi vhodne osvedčila pri presviedčaní českých nekomunistov v Národnom fronte a vo vláde o nevyhnutnosti obmedzenia slovenských národných orgánov. Zásluhou vykreslenia Slovenska ako štátne nespoľahlivej časti povojnového Československa, kde sa dostali cez DS k moci bývalí separatistickí prívrženci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ), sa podarilo komunistom s podporou českých nekomunistov presadiť tzv. tretiu pražskú dohodu. Tá radikálne obmedzila slovenskú samosprávu na úkor prokomunistickejšieho pražského centra.“ (Syrný, 2008, s. 127)

1.2.2 Marshallov plán

Marshallov plán bol predložený verejnosti 5. júna 1947 na Harvardovej univerzite. Autorom bol generál Marshall, americký štátny tajomník, ktorý zastával koncepcie hospodárskej obnovy vojnou poznačeného európskeho priestoru. Presvedčenie americkej vlády, že potrebná povojnová obnova je v súlade s potrebami európskych krajín, ako aj s dlhodobými záujmami USA, bolo podmienené faktom, že aj napriek zjavnému izolacionizmu, ktorý Spojené štáty zastávali, sa už po druhý krát zapojili do konfliktu lokalizovanom v európskom priestore. Vývoj v Európe nebol geopolitickému gigantu ľahostajný, a to hneď z niekoľkých dôvodov. V prvom rade išlo o akúsi prevenciu voči šíreniu ľudovo-demokratických (komunistických) režimov podporovaných Sovietskym zväzom, ktoré boli v zjavnej opozícii voči západnému demokratickému modelu. Ďalej bolo potrebné zamedziť geopolitickému vplyvu ZSSR, ktorý sa úspešne predieral do vnútra európskeho kontinentu a v neposlednom rade išlo prostredníctvom Marshallovho plánu o zabezpečenie surovinového a výrobného potenciálu podporovaného regiónu z dôvodu nárastu ekonomickej prosperity, ktorá by následne jediná mohla predchádzať pokusom o sociálnu revolúciu. (Petruf, 2012)

Medzi posledné snahy o nádejnú spoluprácu ČSR so Západom zaradujeme práve Marshallov plán. Marshallov plán a jeho „otcovia“ nevychádzali len z nezištných dôvodov pomoci krajinám poznačených vojnou, ale predovšetkým tu bola prítomná silná potreba zabezpečenia dlhodobého statusu USA ako hegemóna vo svetovom politickom systéme. Hospodárska pomoc zo strany USA cudzím štátom bola konštruovaná na základe priorit, ktoré určoval národný záujem USA. (Petruf, 2008)

Jeden z tromfov americkej ekonomickej diplomacie bolo poskytnutie hospodárskej pomoci krajinám bezprostredne zasiahnutých 2. svetovou vojnou. V otázke Československa brala vláda E. Beneša danú pomoc pozitívne. V rozmedzí rokov 1944-1949 krajina obdržala materiálnu pomoc v hodnote vyše štvrt' milióna dolárov spravovanú UNRRA⁷, čo krajinu zaradilo medzi jej najvýznamnejších odberateľov. Československo využilo pomoc nielen na potravinovú pomoc a na budovanie infraštruktúry, ale i na komodity ako napr. bavlnu a tabak. (Faure, 2004)

Z hľadiska propagandistických snáh Československo predstavovalo javisko, kde obe veľmoci prezentovali svoje ambície bez porušenia princípov medzinárodného práva. Situácia vyeskalovala až v roku 1946. V septembri 1946 bola definitívne vypovedaná finančná pomoci Československu. Tento akt vyplynul zo situácie, kedy československá delegácia prejavila svoje pozitívne emócie k vyjadreniu, že Spojené štáty prostredníctvom finančnej pomoci sledujú imperialistické ciele. Bol zakázaný nákup amerických vojenských komodít a zastavenie jednaní o novej pôžičke v rozsahu 50 mil. dolárov. (Plechanovová, Findler, 1997)

Marshallov plán však predstavoval dvojsečný meč, ktorý nebol doposiaľ celkom pochopený. Na jednej strane viedol k záverom, že prostredníctvom hospodárskej pomoci možno zabrániť hospodárskej kríze, ktorá by mohla byť zneužitá k uchopeniu moci v západnej Európe. Na strane druhej Spojené štáty poskytli pomoc samotnému centru medzinárodného komunizmu. Z historickej skúsenosti je však zrejmé, že pôvodne Spojené štáty nerátali s prijatím pomoci, preto i stanovili podmienky, ktoré Stalin za žiadnych okolností prijať nemohol. Preto sa dalo očakávať, že zodpovednosť za mocenské prerozdelenie daného priestoru preberie osobne. (Faure, 2004)

„Ekonomické a politické aspekty amerického záujmu doplňali i aspekty strategické. Mali podstatnú súvislosť s geostrategickou koncepciou národnej bezpečnosti USA vypracovanou ešte za vojny. Mocenské vákuum vzniknuté po porážke Nemecka a jeho spojencov a oslabením Veľkej Británie i Francúzska mohol podľa Washingtonu využiť práve Sovietsky zväz. Jedinou cestou ako tomu zabrániť, bolo zaplnenie tohto vákua obnovením hospodárskeho a politického režimu schopného klásť účinný odpor komunistickému a sovietskemu vplyvu. To predstavovalo v Marshallovom pláne jeden z najdôležitejších cieľov. (Michálek, 1995, s. 77)

⁷ Správa Spojených národov pre pomoc a obnovu- založená v roku 1943 na základe Washingtonskej dohody. Primárny cieľ- pomoc krajinám zasiahnutých 2. svetovou vojnou

Záujem o Európu, najmä východnú prejavoval i Sovietsky zväz a práve Marshallov plán zohral prvoradú úlohu v jeho európskej politike. Bol v tom čase najsilnejšou a fakticky i poslednou možnosťou jej podstatnej premeny. Počiatočné rozporné reakcie vystriedal v Moskve názor, že Spojené štáty chcú izolovať ZSSR a zároveň ho pripraviť o podiel na víťazstve v druhej svetovej vojne, t.j. o mocenskú sféru vplyvu vo východnej a strednej Európe. Moskva usilovala o premenu doterajšej sféry vplyvu na vysokoorganizovaný mocenský blok, koordinovaný z jedného centra. Kľúčovým momentom ďalšej európskej politiky Sovietskeho zväzu a celého medzinárodného komunistického hnutia sa stala snaha vytlačiť USA z Európy.“ (Michálek, 1995, s. 78)

V súvislosti s plánovanou pomocou európskym krajinám mali pre USA význam predovšetkým tie krajiny, ktoré doposiaľ neboli finálne zaradené buď k jednému alebo k druhému bloku. Medzi krajiny, v ktorých bol americký vplyv najvýraznejší, patrili hlavne Francúzsko a Taliansko, kde boli komunistické tendencie potlačené. Avšak otázkou zostávalo, čo spraviť s ČSR, v ktorej v májových voľbách, v roku 1946, komunisti získali 38% hlasov voličov? Vedúci predstavitelia čs. vlády v otázke prijatia/zamietnutia navrhovaného plánu hospodárskej obnovy spočiatku prejavovali zdržanlivý postoj, a to z niekoľkých dôvodov. V prvom rade sa prijatie hospodárskej pomoci zdalo v danom období dosť nepravdepodobným pre pozvoľné vyvíjanie napätia medzi Východom a Západom. Ďalším dôvodom bol smer ČSR priklonený k Moskve pre spojeneckú zmluvu so ZSSR ešte z roku 1943 a zároveň nemenej očividné priklonenie sa E. Beneša k Moskve (prostredníctvom nedávnych politických aktivít). Objektívne si boli všetci politickí predstavitelia vedomí benefitov, ktoré daný projekt so sebou mohol priniesť. 7. júla 1947 sa rozhodlo, že ČSR vyšle svojho zástupcu na konferenciu (aj napriek pripomienkam K. Gottwalda, predsedu vlády ČSR), ktorá bude o Marshallovom pláne pojednávať v Paríži. (Petruf, 2008)

Zástupcom ČSR mal byť na základe uznesenia vlády J. Nosek, čs. veľvyslanec vo Francúzsku. O dva dni neskôr, žiaľ, počas návštevy čs. vládnej delegácie v Moskve, Stalin K. Gottwaldovi i ostatným zúčastneným výslovne zakázal účasť na parížskej konferencii a dodal, aby ČSR svoju účasť čím skôr odvolala. Týmto aktom sa fakticky len potvrdila čs. podriadenosť voči Moskve, revidovať vládne rozhodnutie pod tlakom iného aktéra. (Petruf, 2008)

Neúčast' Československa na Marshallovom pláne vyplývala z neúčasti na Parížskej konferencii, ktorá predpokladala vytvorenie náročného trhu. Podľa mnohých by prijatie tohto plánu mohlo vyústiť do efektívneho mostu medzi Východom a Západom za cieľom dosiahnutia čo najväčšieho zahraničného obchodu so susednými štátmi, ale i udržiavaním hospodárskych vzťahov so Západom. Avšak realizácii tejto hospodárskej stratégie zamedzilo rozhodnutie vlády, ktoré bolo priamo podmienené vedením Sovietskeho zväzu. (Petruf, 2012)

1.2.3 Československo-francúzske spojenectvo

Medzi prvé snahy o propagáciu demokratických tendencií v kontexte spomínaného „Mostu“ medzi oboma blokmi patrilo oživenie československo-francúzskeho spojenectva na jar v roku 1946. Otázkou však zostáva, či práve Francúzsko mohlo po vojne zastávať rolu vyváženej opozície voči ZSSR. Z nedávnej histórie z čias rokov 1918-1938 Francúzsko predstavovalo pre ČSR záruku demokracie a podpory. Druhým dôvodom pre obnovenie vzťahov s Francúzskom boli obavy z opätovného vzrastu sily Nemecka.

Z dnešného pohľadu sa nám možno bude daná obava zdať ako neopodstatnená, musíme však dbať na fakt, že Nemecko pred 2. svetovou vojnou bolo v obdobnej situácii a povstalo z „popola“. Nová československo-francúzska spojenecká zmluva sa začala formulovať po parlamentných voľbách v máji v roku 1946 a nahrádzala francúzske-československú zmluvu o priateľstve a spojení, podpísanú v januári 1924. Francúzske ministerstvo zahraničných vecí evidovalo jej návrh už od júna, avšak proces ratifikácie stál na mŕtvom bode. Francúzsky veľvyslanec v Prahe, Maurice Dejean, predstavoval kľúčovú osobnosť v procese obnovenia procesu ratifikácie zmieneného spojenectva. (Petruf, 2008) Keď sa k nemu dostali informácie od blízkeho okruhu Benešových spolupracovníkov ohľadom faktu, že zmluva s Francúzskom by prispela k efektívnejšiemu spravovaniu domácej i zahraničnej politiky (predovšetkým vo sfére väčšej voľnosti a priestoru k uskutočňovaniu cieľov), chopil sa Dejean príležitosti a predložil to ministerstvu zahraničných vecí v Paríži. Vedenie francúzskeho MZV, žiaľ, prioritne dalo v tom období prednosť iným záležitostiam. Rokovania sa predĺžili až do júna 1947, kedy okolnosti ako vyhlásenie Trumanovej doktríny⁸ a silnejúci tlak na „zadržovanie“ vplyvu komunizmu spôsobilo, že Praha trvala nielen na československo-francúzskeho spojení v prípade

⁸ Koncepcia „zadržovania“ alebo „zadržiavania“ komunizmu.

nemeckej hrozby, ale proti akémukoľvek inému štátu, pričom pražské vedenie trvalo na automatickom poskytnutí pomoci. Samozrejme, východiská, ktoré vyplývali z nedávno uzatvorenej dohody medzi Veľkou Britániou a Francúzskom, nedovoľovali Francúzsku prijať obe podmienky Československej vlády. Preto československo-francúzska spojenecká zmluva napokon podpísaná nebola a nasledujúce rokovania zmaril už čoskoro uvedený februárový prevrat 1948. (Veber, 2008)

Zástancovia demokracie v ČSR mohli po vyššie uvedených udalostiach o demokracii už iba snívajť. Povojnová spolupráca so západnými mocnosťami v kontexte „Mostu“ medzi Východom a Západom sa rozplynula. Éra v období rokov 1946-1947 nepriniesla dlho očakávané ovocie prozápadných tendencií, ba práve naopak, bolo to obdobie pozvoľného prijímania komunistického systému vlády. Nádejné obnovenie francúzsko-československej spolupráce s dobrým začiatkom skončilo s nejasným koncom, ktorý zavŕšili februárové udalosti. Účasť na Marshallovom pláne zostala zamietnutá. Opoziční rivali (sovietski orientovaní) postupne ovládli vnútornú politiku.

Medzi zásadné prvky tohto pozvoľného sovietskeho vplyvu patrila v prvom radeneochota Západu vyvíjať akýkoľvek väčší záujem o osud ČSR, nenásilná politika ZSSR voči Prahe a opakujúce sa kliše z úst K. Gottwalda o „ceste ČSR k socializmu“, žiaľ, model kontrolovanej demokracie, ktorý E. Beneš považoval za jedinu prijateľnú alternatívu voči modelu sovietskeho socializmu, fungoval len do času, ktorý ZSSR ČSR poskytol. (Petruf, 2008)

Pre dôkladnú analýzu americkej percepcie Československa musíme zhodnotiť, akým spôsobom boli čs. udalosti v roku 1947 vnímané na západnej sfére vplyvu. Americké veľvyslanectvo v ČSR „až na pár výnimiek, podávalo Washingtonu priaznivé správy o vývoji situácie v Československu. Na základe májových volieb 1946 sa Komunistická strana Československa (ďalej len „KSČ“) dostala k moci ústavným spôsobom. Tým sa posilnili pozície komunistov a až do februára 1948 bol Washington ubezpečený, že pomery v ČSR v porovnaní s ostatnými Východoeurópskymi štátmi sú markantne odlišné a situácia by sa mala vyvíjať v pozitívnom trende. Rozhodujúcu úlohu pri sprostredkovaní správ USA mal americký veľvyslanec v Prahe, Laurence Steinhardt, ktorý bol prítomný v blízkom kruhu E. Beneša a J. Masaryka- obaja neustranicky orientovaní, čo spôsobilo, že bol neustále chlácholený v otázke nemožnosti nastolenia sovietskej diktatúry. Žiaľ, na jeseň roku 1947 zodpovední vo Washingtone porozumeli osudu Československa viac než Steinhardt na margo neprijatia Marshallovho plánu a pochopili, že cesta demokracie už viac nebude možná. (Veber, 2008)

1.3 Vzťah Moskva - Praha a udalosti na prelome rokov 1947-1948

Udalosti februárového prevratu pozostávali z niekoľkých atribútov, prostredníctvom ktorých bol samotný prevrat už len ich dôsledkom. Prikláňame sa k názoru, že práve stranícko-ideologický vzťah Prahy a Moskvy predstavoval jednu časť mozaiky. Medzi ďalšiu primárnu súčasť februárových udalostí musíme zaradiť udalosti z jesene 1947, ktoré bližšie ozrejmiť atmosféru pred samotným februárom a detailne vykreslia taktiku komunistickej strany v snahe uchopiť moc do svojich rúk.

Stalinova politika orientovaná voči strednej Európe bola až do leta 1946 nie celkom jednoznačná. Na území ČSR boli v tom čase prezentované myšlienky nenásilného prechodu k socializmu, a to bez diktatúry proletariátu a sovietskeho zriadenia. Na strane druhej však možno predpokladať, že dané prehlásenia bezprostredne súviseli s taktikou Stalina, a to z dôvodu stálej prítomnosti USA v Európe. Od druhej polovice roka 1946 sa však politika Stalina začala výrazne meniť, samozrejme, v rovine dlhodobej. Kľúčovú úlohu v rovine získavania informácií zohrávali predovšetkým dve oddelenia- Oddelenie medzinárodných informácií a Oddelenie zahraničnej politiky pri ústrednom výbore komunistickej strany. Podrobnejším analýzám československej zahraničnej politiky sa venovali dva inštitúty sídlia pri spomínaných oddeleniach, a to Inštitút č. 100 a Inštitút č. 205. (Veber, 2008)

Práve o období od druhej polovice roku 1946 nachádzame mnoho prvkov, prostredníctvom ktorých komunisti vyjadrovali nespokojnosť s aktuálnymi pomermi v ČSR. Jedným z nich bola i otázka nedostatočnej propagandy sovietskej kultúry v porovnaní so západnými zdrojmi. Ich reakciou bola podpora sovietskej osvety prostredníctvom vysielania sovietskych umelcov do ČSR a tlač a publikácia periodík. V prvej polovici roku 1947 sa začali objavovať nové hrozby v podaní sovietskych obáv. Podľa ich tvrdení vnímalo komunistické vedenie nebezpečenstvo nových hrozieb-aktivizovanie Národno-socialistickej strany a vplyv americkej antisovietskej propagandy. V júni 1947 bola preto do Prahy vyslaná špeciálna kontrola pod vedením zahraničného oddelenia ústredného výboru. Záverečná správa s názvom „*K situácii v Československu*“ obsahovala mimo pozitívneho hodnotenia hospodárskeho vývoja mnoho nedokonalostí komunistického vplyvu v ČSR. Medzi najvýznamnejšie možno zahrnúť, že KSČ malo nedostatočný vplyv v štátnom aparáte, predovšetkým na ministerstve vnútra, ministerstve financií a v armáde. Na základe týchto faktov bolo evidentné, že orientácia silovými prostriedkami rástla a vytvorila vhodnú pôdu pre februárové udalosti. (Kaplan, 1990)

Najvýznamnejšou politickou stranou na území Slovenska (v kontexte komunistickej protiváhy) bola Demokratická strana. KSČ pod tlakom Informačného byra vytrvalo znepokojovala vedúcich funkcionárov DS hrozbami, obvineniami a permanentným vyšetrovaním. V roku 1947 označil K. Gottwald Slovensko za najslabšie miesto republiky a to z dôvodu spolupráce s Lidovou stranou a údajne aj so slovenskou zahraničnou emigráciou. Svoje znepokojenia predložil predsedníctvu Národného frontu 11. júna 1947, kde sa rozhodlo o príprave budúcej ústavy, zamedzovaní ľudáckeho separatizmu a o zamedzovaní správ v médiách o pripravovanom komunistickom prevrate. (Dejmek, 2002)

Sovietsky vplyv sa v zásade prejavoval výbojmi v etapách. 14. septembra 1947 vydalo ministerstvo vnútra vedené M. Ferjenčíkom správu o protištátnom sprisahaní na Slovensku. Denná tlač (denník Pravda- komunisticky orientovaný) informovala československú verejnosť o nasledujúcom stave: kreovanie ozbrojených oddielov slúžiacich k povstaniu voči ČSR, šírenie nepriateľskej propagandy zo zahraničia v podobe protištátnych novín a časopisov, príprava atentátu voči politickým osobám a príprava atentátu na E. Beneša. Dôkazy pre spomínané tvrdenia, samozrejme, chýbali. Ďalšiu etapu v boji voči DS predstavovala kritika hospodárskych a sociálnych pomerov na území Slovenska v dôsledku nedostatočnej činnosti Zboru povereníkov⁹. Ako inak, za uvedené nedostatky bola obvinená predovšetkým Demokratická strana. Zbor povereníkov pozostával v čase pred jesennou krízou z deviatich príslušníkov Demokratickej strany, piatich predstaviteľov Komunistickej strany a jedného apolitického člena, generála Ferjenčíka. Zboru predsedal G. Husták. (Veber, 2008)

Prelom rokov 1947/1948 bol kľúčovým z hľadiska vývoja svetového politického systému. Časy Jaltskej konferencie za účasti Veľkej trojky pominuli. V novembri 1947 počas jubilejnej oslavy víťazstva bolševizmu prehlásil Molotov americký imperializmus za najväčšie ohrozenie mieru a hrozbu pre nezávislé štáty. Naopak, počas zasadania Rady ministrov zahraničných vecí v priebehu novembra a decembra 1947 sa mala pripraviť mierová zmluva s Nemeckom, na margo ktorej sa európsky priestor začal výraznejšie polarizovať. Vyvrcholením sovietskej nevraživosti bolo odtajnenie sovietsko-nemeckých zmlúv z rokov 1939-1941 americkým ministerstvom zahraničných vecí. Pre Československo to predznamenal zánik obdobia tolerancie a úplné zlúčenie sa so ZSSR v oblasti politickej, ekonomickej, kultúrnej a ideologickej. (Dejmek, 2013) Informačné

⁹ Národný orgán výkonnej moci na Slovensku od 1. septembra 1944 do 11. júla 1960.

byro si na svojom prvom stretnutí v Miláne v novembri 1948 ustanovilo dosiahnuť čo najrýchlejšie, konečné a dôsledné víťazstvo komunistickej strany a prevziať moc plne do svojich rúk.

Na prelome rokov bolo počas vládnych zasadnutí viac než evidentné trvalé napätie. Prakticky každý podnet vyvolal nejaký spor. Zavŕšenie pozvoľného procesu komunistickej nadvlády nachádzame koncom novembra 1947 na zasadnutí ústredného výboru komunistickej strany. Vyjadrenia K. Gottwalda zreteľne naznačovali, že Československo je poslednou krajinou z radu ľudových demokracií, ktorá ešte nie je oficiálne plne zaradená buď k jednému alebo k druhému bloku. Primárnou snahou komunistickej strany bolo plnenie zadaní z moskovského centra, a to predovšetkým pod tlakom medzinárodných komunistických inštitúcií. Hlavná agenda strany pozostávala z niekoľkých bodov k dosiahnutiu vyššie uvedeného primárneho cieľa. Medzi kľúčové možno zaradiť získanie čo najvyššieho možného počtu občanov vo voľbách, prípravy pre realizáciu prevratu v nekomunistických stranách, vytvorenie novej štruktúry Národného Frontu a zmena pomeru mocenský síl ešte pred blížiacimi sa voľbami. Ďalším nevyhnutným faktorom pre realizáciu komunistických vízií bola detailná prepracovanosť komunistickej strany. Fungovala na princípe tzv. „Desiatkovej sústavy“ a jej členstvo naberalo na počte, a to predovšetkým pred blížiacim sa prevratom a najmä v českej časti Československa. (Plechanovová, Findler, 1997)

Tento komunistický tlak vyvolával do určitej miery i protitlak nekomunistických strán, za účelom snahy zjednotenia sa. Koncom roku 1947 dochádzalo k zjednocovaniu a zbližovaniu národných socialistov, lidovcov a slovenských demokratov, čo samozrejme vyvolávalo apatiu zo strany komunistov. Národne- socialistická strana bola spomedzi nich najpočetnejšou a jej primárnou agendou bolo oslabenie vplyvu a postavenia KS. Lidová strana bola svojím počtom o niečo menšia a jej vnútorná nejednotnosť dala neskôr vhodnú príležitosť pre etablovanie sa komunistickým kolaborantom do strany. Demokratická strana na Slovensku bola programovo najpestrejšia, odmietala nielen prvky liberalizmu, ale svoj negatívny postoj prezentovala i voči ortodoxnému a demokratickému socializmu. Svoju víziu videla v sústave stojacej medzi liberalizmom a socializmom, v skutočnosti sa však jasne hlásila k buržoáznej demokratickej republike z čias prvej republiky. Medzi najvýraznejšiu osobnosť strany možno zaradiť Jozefa Lettricha, ktorý zastával jednotu strany a bol významnou osobnosťou počas jesennej krízy na Slovensku. (Veber, 2008)

1.4 Február 1948

Len 6 dní rozhodlo o budúcom spoločnom osude Čechov a Slovákov v dôsledku politického rozchodu demokratických predstaviteľov s komunistami. V zásade však dané tvrdenie nie je celkom realistické. O osude bolo fakticky rozhodnuté už koncom druhej svetovej vojny. Ďalekosiahly zápas bol najmä o charakter štátu. Zástupcovia komunistickej strany predviedli počas manifestácie realizácie svojich predsavzatí skutočnosť, že za každých okolností je charakter strany totalitný. Naopak, zástupcovia demokratického prúdu sa mohli poučiť, že cesta spolupráce s komunizmom nie je reálna a vízie „úpravy“ podľa svojich predstáv, tzn. prevzatie určitých komunistických princípov a ponechanie si ľudskosti a demokracie, žiaľ, fungovať nemôže.

Kľúčovým dátumom pre udalosti, ktoré mali nasledovať, bol piatok 13. februára 1948. V tento deň zasadalo 133. rokovanie vlády. Jednalo sa o osnovu zákona o národnom poistení, ktorý bol dôsledkom nejasnosti predchádzajúceho vyšetrovania. V tomto prípade sa výsledky vyšetrovania ministerstva vnútra rozchádzali s vyšetrovaním ministerstva spravodlivosti.

KS opäť protestovala voči akémukoľvek navrhnutému riešeniu a v toho dôsledku sa na vládnom zasadnutí opäť, ako obvykle, o ničom nerozhodlo. Politická kríza začala naberať na intenzite práve vo sfére vládnych zasadnutí. KS si predstavovala svoju víziu štátnej bezpečnosti, prostredníctvom ktorej by mohla efektívne spravovať územie Československa, čo by však bolo v priamom rozpore s vtedajším konceptom ministerstva vnútra. Nespokojnosť KS s vládnymi zasadnutiami vyústilo do plánovanej demisie národných socialistov, lidovcov a demokratov. (Veber, 2008)

1.4.1 6 februárových dní prevratu

Vnútropolitická situácia na území Slovenska bola ovplyvnená súperením dvoch protichodných politických strán, a to: Demokratickej strany a Komunistickej strany Slovenska. KSS môžeme v tej dobe označiť ako dcérsku stranu Komunistickej strany Československa. V máji 1946 zvíťazila vo voľbách DS, a tým sa zvýšili snahy o oslabenie slovenských národných orgánov, ktoré vyústili do prijatia tzv. Tretej pražskej dohody, ktorá mala za cieľ oslabiť národné orgány v prospech celoštátnych. Nie je náhodou, že koncom roka 1947 bolo odhalené protištátne sprisahanie voči Slovensku, kde ako inak údajne participovali predstavitelia DS. Celá kauza vyústila do oslabenia pozície DS

a viedla k jej vnútornej fragmentácii. České politické strany – Národno-socialistická a Lidová si začali uvedomovať potrebu kooperácie s DS voči expanzívnej politike komunistov. Celá situácia napokon vyústila do otvorenej vládnej krízy, kedy ministri NSS a LS a predstavitelia DS podali demisiu na protest voči postupu vtedajšieho ministra vnútra dňa 20. februára 1948. (Pešek, 2008)

Otvorená kríza bola však len dôsledkom už niekoľkodňovej skrytej krízy. Dané okolnosti viedli k prevzatiu moci komunistickými štruktúrami, o ktorých bude pojednávané v nasledujúcej časti práce. Na území Slovenska kríza vyvrcholila v umelo vykonštruovaný proces. Demisia, ktorú vrchní predstavitelia DS podali, predstavovala gesto namierené voči ľudovej demokracii, čo viedlo k vyradeniu zo Zboru povereníkov. Samotný Gustav Husák (vtedy predseda Zboru povereníkov) o deň neskôr, t.j. 21. februára 1948, zbavil členov danej strany v ZP všetkých funkcií. V konečnom dôsledku boli tieto miesta obsadené personálom komunistických štruktúr. Je zaujímavé, že vládna kríza na Slovensku bola vyriešená oveľa skôr ako v Prahe, ktorá sa skončila dňa 25. februára 1948.

Záverom je viac než očividné, že kým „pravá“ vládna kríza v Prahe prebehla formálne parlamentným spôsobom, tak: *„V Bratislave išlo celkom zjavne o násilný akt. Nežiaducich povereníkov jednoducho z úradu vyhodili bez ohľadu na ústavu a zákony“* (Syrný, 2008, s. 182)

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že jesenná politická kríza z roku 1947 predstavovala určitú formu „predprípravy“ na udalosti, ktoré sa mali odohrať vo februári v roku 1948. Vo všeobecnosti môžeme prehlásiť, že februárový prevrat sa uskutočnil kombináciou viacerých prvkov. Medzi kľúčové možno zaradiť rozloženie nekomunistických strán zvnútra, odstavenie vlády a parlamentu z rozhodovacieho procesu a koniec koncov využitie mocenských prostriedkov k dosiahnutiu už zmienených prvkov, ako napr. ľudových milícií, armády a bezpečnostných zložiek. (Štefanský, Michálek, 2015)

Samotná kríza datuje svoj zrod 20. februára 1948, kedy ministri troch politických strán (nekomunistických) podali demisiu. Boli to práve ministri Demokratickej strany, Lidovej strany a Národnosocialistickej strany, a to z dôvodu nesplnenia uznesenia vlády, ktoré sa týkalo preloženia dôstojníkov. Uznesenie bolo uložené vtedajšiemu ministrovi vnútra, Václavovi Noskovi. Demisiu dvanástich ministrov predložil predseda vlády, Klement Gottwald, prezidentovi E. Benešovi, a samozrejme, premiér predložil i vlastné riešenie doplnenia chýbajúcich postov. Gottwald navrhoval, aby prezident demisiu prijal a vládu doplnil novými členmi na návrh samotného Gottwalda, očividne bez rokovania s vedením vládnych strán- strán, ktoré demisiu podali. Vedenie KSČ vyvíjalo počas

nasledujúcich dní silný vnútropolitický tlak, ktorý sa prejavil vo forme aktívnej činnosti odborov. V nasledujúcich dňoch prebiehali masové zhromaždenia na pražskom námestí, bolo vyslaných mnoho deputácií, listov, telegramov a rezolúcií, adresované prezidentovi, ktoré vyjadrovali súhlas s návrhom Gottwaldovho spôsobu riešenia krízy. (Veber, 2008)

Vládna kríza sa prejavila predovšetkým vo forme vytvárania tzv. „akčných výborov“. Existujúce vládne orgány boli pozvoľna zbavované svojich kompetencií a boli postupne nahrádzané akčnými výbormi „Obrozeného Národného frontu“, ktorého primárnym cieľom bolo „očistiť“ existujúci stav. V skutočnosti však dané výbory predstavovali efektívny nástroj nastoľovania moci KSČ. Udalosti, ktoré prebehli v priebehu šiestich dní fakticky znamenali prevrat. Primárnym orgánom pre uskutočnenie mocenského prevratu bol „Prípravný výbor Ústredného akčného výboru obrozeného Národného frontu“, ktorý bol zriadený 23. februára 1948. Dňa 25. februára predložil Gottwald Benešovi demisiu ministrov, ktorí odstúpili a zároveň predložil návrh na vymenovanie novej vlády. V návrhu figurovali mená, ako inak, z obrozeného Národného frontu. Prezident oba návrhy prijal a následne bola vytvorená nová vláda pozostávajúca z 24 členov. Z toho 11 členov boli predstavitelia komunistických strán, 2 zástupcovia za Lidovú stranu, 3 sociálni demokrati, 2 zástupcovia odborov, 2 za Národnosocialistickú stranu, 1 za Slovenskú stranu obrody, 1 za Stranu slobody a 2 nestranní. Následne ústredné vedenie KSČ začalo viesť celý chod udalostí v štáte. (Štefanský, Michálek, 2015)

„Na začiatku krízy hodnotilo pražské vedenie KSČ situáciu na Slovensku pozitívne a nevyjadrovalo žiadne výhrady voči postupu vedenia KSS. Zmena nastala až 22. februára a zaslúžil sa o ňu Július Ďuriš, pražský Slovák, člen vedenia KSČ a minister poľnohospodárstva. Ako radikál si nevedel predstaviť uchopenie moci bez veľkých konfliktov a k tým podľa jeho názoru v tom čase na Slovensku nedochádzalo. Vo vedení KSČ presadil názor o zaostávaní Slovenska a dokonca o nepriaznivej situácii na Slovensku. Predsedníctvo ÚV KSČ 22. februára 1948 rozhodlo poslať Ďuriša na Slovensko, aby tu situáciu napravil. Podľa Ďurišovho záznamu mu Gottwald 22. februára večer oznámil, že má plnú moc, a pokiaľ ide o riadenie ďalšieho postupu, podliehajú mu všetci na Slovensku. (Pešek, 2008, s. 182)

Následne bola vytvorená politická a organizačná komisia KSS. Gustav Husák, vtedajší predseda Zboru povereníkov, oznámil, že demisiu ministrov Demokratickej strany je nutné považovať aj za demisiu v Zbore Povereníkov. Následne akčné výbory zriadené na území Slovenska začali uskutočňovať „očistu“ vo forme odvolávania členov DS. Nevyhnutným nástrojom pre realizáciu zámerov KSČ bolo vytváranie ľudových milícií, na Slovensku známe ako národné milície alebo ozbrojené robotnícke skupiny. Ich vznik bol lokalizovaný najprv v Prahe a Bratislave, neskôr sa rozšírili do ďalších okrskov. Ich primárnym cieľom bola ochrana strategických objektov. Počas februárových udalostí milície vystupovali len demonštratívne a musíme podotknúť, že ich vytvorením sa začali prejavovať tendencie, ktoré boli v priamom rozpore s demokratickými tendenciami, pretože kreovanie ozbrojených zložiek bolo vždy vo výlučnej kompetencii štátu. (Štefanský, Michálek, 2015)

Riešenie vládnej krízy bolo definitívne už 23. februára, a to v prospech komunistických štruktúr. Pôsobenie akčných výborov vo forme zbavovaní kompetencií povereníkov a ministrov nekomunistických strán malo za následok totálne prevzatie moci bez výraznejšieho odporu. Musíme však podotknúť, že až doposiaľ nebol evidovaný žiadny markantnejší vplyv Sovietskeho zväzu, čo neskôr viedlo k fáme „Víťazstva pracujúceho ľudu československého“. (Kaplan, 1990)

Nie všetky udalosti, ktoré vo februári prebehli možno označiť ako puč. Lídri občianskych strán sa príliš zaoberali spôsobom riešenia vládnej krízy, až si napokon neuvedomili, že najvýraznejšie zmeny prebiehali formou preberania moci akčných výborov. Tieto strany neprejavovali výraznejší odpor voči postupu komunistickej strany, a to predovšetkým vo sfére verejnosti. Danú slabinu využilo vedenie KSČ, ktoré následne ovládlo médiá a systémom vysielania svojich zástupcov informovali vidiecke oblasti. Organizovaním manifestácií, zhromaždení a generálneho štrajku bola vládna kríza vyriešená ústavným spôsobom. Dané tvrdenie potvrdzuje i fakt, že vláda získala podporu parlamentu 10. marca odsúhlasením „Programu vlády obrodeneho Národného frontu“. Pričom 124 poslancov z celkového počtu 230 pochádzalo z nekomunistických strán. Preto tvrdenia niektorých západných zdrojov, že išlo o puč, sú v tomto prípade neopodstatnené. Naopak ostatné udalosti, ktoré prebehli počas februárových dní môžeme označiť ako protiústavné. Postupné pozbavovanie moci ministrov a povereníkov, vznik akčných výborov či vytváranie nových mocenských orgánov bolo jednoznačne v rozpore s ústavou a demokratickými princípmi. Navyše je nutné zmieniť i fakt, že vytváraním nových zložiek

bezpečnosti, ako napr. Ľudových milícií bolo dané zriadenie už plne namočené v totalitných princípoch vlády. (Štefanský, Michálek, 2015)

„Vládna kríza v ČSR vo februári 1948 bola vyriešená podľa prevažujúceho hodnotenia ústavných právnikov v súlade s platnými ústavnoprávnymi normami. Prezident ČSR prijal demisiu ministrov, ktorí mu ju ponúkli a na návrh predsedu vlády, ktorého kabinet mal naďalej pretrvávajúcu a v parlamente nenápadnú dôveru, doplnil, dokonpletizoval vládu novými ministrami. Mimoústavné, neústavné až protiústavné boli viaceré či mnohé spoločenské aspekty riešenia celkovej politickej krízy v štáte. Medzi tieto aspekty, momenty, udalosti a konania patrilo ozbrojenie a činnosť Ľudových milícií a najmä tiež vytváranie, organizovanie, pôsobenie a konkrétne opatrenia Akčných výborov Národného Frontu. (Beňa, 2008, s. 261)

Po udalostiach v roku 1948 je zrejmé, že Komunistická strana Československa si vynútila štátnu moc vo svoj prospech. Po februárových udalostiach sa Československo zaradilo do sféry sovietskeho bloku, čím sa začala prejavovať nedôvera zo strany krajín západnej Európy a samotných Spojených štátov. Prevratom sa zmenil i postoj a autorita komunistických strán na západe. Tieto strany boli v povojnovom období ponímané ako nástroj moci Sovietskeho zväzu a februárové udalosti len dané tvrdenia potvrdili. Spoločná história oboch veľmocí- Sovietskeho zväzu a Spojených štátov amerických z čias druhej svetovej vojny zostala len spomienkou a obe strany bipolárneho usporiadania Európy začali konštituovať svoje politické, bezpečnostné a hospodárske ciele. Sovietsky zväz požadoval vo svojej sfére vplyvu zjednotenie zahraničnej politiky v súlade so „stalinským“ modelom. (Petruš, 2008)

Československý prevrat výrazne ovplyvnil aj zahranično-politické smerovanie na Západe. Rozdeľovanie krajín do blokov spôsoboval postupný nárast neistoty a napätia. Obavy z komunizmu spôsobovali urýchlenie hospodárskej, politickej a bezpečnostnej integrácie pod vedením USA. Bývalé spojenectvo protihitlerovskej koalície sa zmenilo na otvorené nepriateľstvo. Udalosti z februára 1948 spôsobili, že režim ČSR už mimo iného obsahoval totalitné prvky, medzi ktoré možno zaradiť monopolné postavenie komunistickej strany, prítomnosť ideológie (marxizmu-leninizmu) a represívne opatrenia voči odporcom existujúceho režimu. Československo bolo zaradené medzi satelitný štát Sovietskeho bloku. (Štefanský, Michálek, 2015)

„V prelomových historických obdobiach vznikajú vždy alternatívy ako možnosti spoločenského vývoja, ktorých realizácia závisí od výsledku zápasu politických síl od viacerých vnútorných a vonkajších faktorov. Skúmanie týchto alternatív na príklade Slovenska a krajín strednej a juhovýchodnej Európy umožňuje pristupovať k historickému vývoju ako k otvoreným, neuzavretým procesom a vyhnúť sa akémukoľvek historickému fatalizmu. Pre celý tento priestor boli takýmto prelomovým obdobím prvé povojnové roky od ich obsadenia Červenou armádou do definitívneho sformovania prosovietskych totalitných komunistických režimov. Táto historická skúsenosť odкрýva iba sčasti mechanizmus nastoľovania totalitných režimov. V povojnovej eufórii masy nepostrehli hroziace nebezpečenstvo komunistickej diktatúry, ba vzniká dojem, že ju boli ochotné akceptovať. Aj skúsení predvojnoví štátnici a politici podcenili sily vnútorného a vonkajšieho komunistického totalitarizmu a v niektorých prípadoch mu napomohli k uchopeniu moci.“ (Mulík, 2008, s. 104)

Celý priebeh februárového prevratu odrážal niekoľko fundamentálnych prvkov, ktoré boli svojou povahou unikátne a v kontexte ďalšieho smerovania ČSR už neboli v histórii nikdy neskôr prítomné. V prvom rade medzi ne patrila naivita stúpcov demokratického zriadenia v otázke možnosti fungovania zriadenia ČSR založeného na princípoch socializmu i demokracie. Nasledujúcim faktorom jedinečnosti februárového prevratu bol silnejší vplyv komunistickej strany bez výraznejších snáh Západu v snahe zabránenia etablovať sa do vnútropolitických štruktúr. Tretím, pomerne taktiež kľúčovým prvkom bola neskorá reakcia demokratických strán počas vypuknutia krízy.

1.4.2 Ponímanie februárových udalostí na Západe

Washingtonské vedenie nebolo víťazstvom komunistov vo väčšej miere znepokojené. Obava zo strany USA vyplývala z faktu, či nebudú mať februárové udalosti negatívny vplyv na Západe, a to predovšetkým v Taliansku, kde sovietske aktivity mohli naberať na intenzite. Preto štátny tajomník USA, Marshall, podnietil amerického veľvyslanca, Jeffersona Cafferyho, k návšteve francúzskeho ministra zahraničných vecí, G. Bidaulta, za účelom uskutočnenia krokov zo strany USA, Veľkej Británie a Francúzska na pôde OSN. Vzájomná spolupráca troch bývalých mocností a nastupujúcich obhajcov demokracie vyvrcholila v trojstranné americko-britsko-francúzske vyhlásenie, dňa 26. februára 1948, v ktorom krajiny odsúdili prevrat v ČSR a nastolenie diktatúry. (Petruf, 2008)

„K prevratu v ČSR zaujal 17. marca 1948 stanovisko aj Štátny department. V informácii Steinhardtovi o americkom postupe voči Československu najprv komentoval Papánkovu aktivitu v OSN a odsúdil prevrat komunistov. Navrhol ďalej prerušiť rokovania s československou stranou o hospodárskej a obchodnej dohode a o kultúrnych otázkach a žiadal americké vojenské autority v Nemecku, aby poskytli československým nekomunistickým politikom, poradcom, novinárom a iným, informačný a propagačný materiál vysvetľujúci možnosti prechodu do americkej okupačnej zóny. Štátny department tiež navrhoval, aby sa americká zahraničná politika voči novej československej vláde riadila týmito princípmi:

- 1. koordinácia všetkých amerických krokov s krokmi Veľkej Británie a Francúzska;*
 - 2. diplomatické vzťahy s novou československou vládou udržiavať na obmedzenej úrovni;*
 - 3. pripraviť ekonomické sankcie, ktoré by viedli k všeobecnej ekonomickej izolácii celého východného bloku;*
 - 4. zabrániť akémukoľvek úveru pre Československo od Svetovej Banky;*
 - 5. v dôsledku kľúčového postavenia ČSR vo východnom bloku ako centra ťažkého strojárstva a zbrojárstva zastaviť pre Československo vývozné licencie*
- od 1. marca 1948 a priamo oslabiť československý vojenský potenciál.“ (Michálek, 2005, s. 225)*

1.5 Zavŕšenie prevratu

Štvrtok, 26. februára, KSČ informovala o svojom víťazstve československú verejnosť. Udalosti politického charakteru naberali na intenzite v nasledujúcich dňoch. V piatok, 27. februára, sa uskutočnilo stretnutie E. Beneša s novou vládou K. Gottwalda, na ktorom vláda zložila ústavou predpísaný sľub. Po záležitostiach písomného charakteru si obaja štátnici, Beneš a Gottwald, podali ruky a po ceremónii nasledovalo prijatie J. Masaryka, ministra zahraničných vecí, a Vavra Šrobára, ministra unifikácií, na ktorom bol E. Beneš neustále presvedčovaný, aby z funkcie prezidenta neodstupoval a pomáhal k záchrane toho, čo sa dá. (Veber, 2008)

Tlač, verejnosť a rozhlas boli poznačené slávnostnými aktivitami v podaní komunistov, prostredníctvom ktorých slávili svoje víťazstvo. Akčné výbory začali pracovať v plnom nasadení, ich primárnym cieľom bola očista verejného života od akýchkoľvek protichodných politických tendencií. Organizačná štruktúra výborov pozostávala nielen z centrálného vedenia, ale i z miestneho vplyvu. Smernica pre činnosť akčných výborov Národnej fronty obsahovala, okrem iného, prevedenie očisty národne socialistickej a lidovej strany v podobe nátlaku na vedúcich predstaviteľov a pozvoľnej deštrukcie organizácie strán. Predmetom „očisty“ bola, samozrejme, i strana sociálnych demokratov. Vedenie pravicovo orientované malo byť nahradené ľavicou a výrazný vplyv mal byť prítomný i v oblastiach redakcií a sekretariátov. (Kaplan, 1990)

K finálnemu završeniu komunistického víťazstva zostávalo už len predstúpenie novej Gottwaldovej vlády pred parlament a získanie jeho súhlasu s prehlásením vlády. Strategické ovládnutie parlamentu bolo realizované prostredníctvom stretnutí poslaneckých klubov všetkých politických strán. Na týchto stretnutiach sa rokovalo o ustanoveniach akčných výborov jednotlivých strán. Postupom času si komunisti predvolávali jednotlivých poslancov za účelom podporenia novej politiky „obrodenej“ Národnej Fronty a vlády K. Gottwalda. Na parlamentnom zasadnutí 11. marca nakoniec 230 poslancov (z celkového počtu 300) jednomyseľne schválilo vládne prehlásenie K. Gottwalda a vyslovilo mu dôveru. (Veber, 2008)

Oficiálnym završením prevratu nastal v československej histórii zlom v ďalšom spoločnom smerovaní. Mocenské tendencie komunistickej strany, pracujúcej do prevratu v úzadí, naplno predstavili nový rozmer smerovania vnútornej i zahraničnej politiky ČSR. Aj napriek ústavnému priebehu prevratu sa prikláňame k názoru, že s využitím mocenských, propagandistických a ideologických prostriedkov sa KSČ dostala k moci protiústavným spôsobom a prostredníctvom šírenia jej vplyvu zastávala kľúčový prvok mocenskej správy pod dominanciou Moskvy.

2 Smerovanie zahraničnej politiky ČSR po roku 1948

Postoj západných demokracií sa k februárovému prevratu odlišoval a taktiež i ich politika k povojnovému Československu. Americká Trumanova administratíva ešte 25. februára 1948 uvažovala o tom, že by mala na protest odvolať z Prahy svojich veľvyslancov, ale Londýn a Paríž sa veľmi zdráhali takéhoto radikálne postupu. Nakoniec sa ich spoločné snahy odzrkadlili v podobe trojstrannej deklarácie vlád Veľkej Británie, Francúzska a USA, vydané dňa 26. februára 1948, v ktorej udalosti v Československu označili za čin smerujúci proti princípom demokracie a slobody. Zároveň v deklarácii dodali, že následky pre československý ľud budú katastrofálne. V tomto dokumente ostro odsúdili pražský prevrat, ale aj napriek tomu bol jeho účinok nulový.

Rýchly a pomerne nenásilný priebeh komunistického prevratu prispel k faktu, že sa samotná udalosť nestala záležitosťou medzinárodnou. Určitá časť čs. diplomatov pôsobiacich v zahraničí na čele s veľvyslancom vo Washingtone, J. Slávikom, odmietla spolupracovať s novým režimom a prehlásila sa za reprezentantov slobodného a demokratického Československa. Zároveň zástupca ČSR pri OSN, J. Papánek, sa pokúšal na pôde Rady Bezpečnosti urobiť z februárového prevratu kauzu. Diplomatickí zástupcovia prozápadne orientovaní zastávali pomerne rezervované stanovisko, mimo zástupcu Chile, ktorý poskytol Bezpečnostnej rade OSN podnet na prejednávanie. Sovietska diplomacia na čele s A. Gromykom však pokusy o ďalšie prejednávanie úspešne napomáhala vetovať. Stanovisko Washingtonu zastávalo uznanie novej Gottwaldovej vlády, žiaľ, bez výraznej reflexie a odozvy. (Petruf, 2007)

Z hľadiska odozvy Západu bol práve príklad ČSR jedným z posledných pokusov o prevzatie moci Moskvou. Tesne po prevrate, nátlaku Moskvy nečelila len ČSR, ale aj Fínsko, a to prostredníctvom tlaku na podpísanie politického paktu. Vďaka politickej podpore západných demokracií sa napokon podarilo Stalinov tlak pozastaviť. Práve prípad Fínska, kde po druhej svetovej vojne silnela pozícia komunistov, mohol slúžiť ako modelový prípad pre Československo, a to v prípade výraznejšej angažovanosti demokratických predstaviteľov. Musíme mať tiež na zreteli, že Fínsko disponovalo diametrálne odlišnou mocenskou štruktúrou, Rusko požívalo ako prirodzeného historického nepriateľa a najvýraznejším faktorom bola viditeľná podpora západných politických kruhov a aj verejnosti. Zároveň Fínsko malo úplne odlišné geopolitické postavenie ako ČSR. (Dejmek, 2013)

Podobnou skúsenosťou si prešlo i Taliansko, kde sa počas parlamentných volieb výrazne angažovali Spojené štáty, aby predišli silnejúcej popularite komunistickej strany. Bezprostredným dôsledkom „víťazného februára“ bolo podpísanie tzv. Bruselského Paktu, ale i tajné jednanie vo Washingtone, ktoré položili základný kameň pre podpísanie paktu NATO.

Úvodom môžeme tvrdiť, že pomerne skorá kapitulácia zo strany Západu po februárových udalostiach, bola pre mnohých teoretikov urýchlená. Aj napriek menším snahám o zvrátenie status quo, napr. v podobe trojstrannej deklarácie alebo úsilia predložiť prípad pred BR OSN, nebolo možné dané tendencie už zvrátiť. Na druhej strane vyššia miera participácie amerického vplyvu, tak ako v prípade Fínska a Talianska, mohla spomínané udalosti aspoň čiastočne pozmeniť alebo pozastaviť ich posun. Dnes však už možno nad týmito koncepciami len polemizovať a pozornosť bude v nasledujúcich častiach venovaná realistickému náhľadu.

2.1 Informačná blokáda

Na základe celkovej analýzy medzinárodného prostredia musíme vziať v úvahu i fakt vnútro politickej situácie. Po februárových udalostiach sa moc v rukách KSČ prejavila predovšetkým vo sfére spoločensko-ideologickej. Oficiálna ideológia určovala smer myšlienkovvej, spoločenskej, politickej a osvetovej orientácie na základe marxizmu v stalinistickom prevedení.

Sovietsky zväz uplatňoval svoje zásady a ciele k jednotlivým členským štátom jednotne- a to v oblasti politickej, bezpečnostnej, ideovej a hospodárskej. Medzi ďalšie prostriedky k uplatňovaniu vízií a cieľom komunistickej garnitúry patril i aspekt informačný. V praxi sa dané tendencie prejavovali v informačných blokádach, kedy dôležité informácie o vývoji na Západe (politickom, hospodárskom, bezpečnostnom, technologickom) boli často zamlčované a mnoho krát skresľované. Informačná blokáda sa týkala aj skresľovania situácie v štátoch Sovietskeho zväzu, v ktorých mnoho miliónom ľudí boli predsúvané fakty často ideologizované a nepravdivé. Prvotným zámerom pre vytváranie informačných bariér bolo vyvýšiť novo vznikajúci režim a zamedziť všetkým potenciálnym hrozbám. Preto niet divu, akú silu predstavovali informácie, ba čo viac, informácie v modifikovanej podobe. Ich moc nachádzame už počas udalostí medzi 20. a 25. februárom 1948. (Štefanský, Michálek, 2015)

Práve krejúci sa komunistický režim vytvoril atmosféru vládnej krízy na podnet demisie ministrov nekomunistických strán. Vládna kríza bola sprevádzaná masovou podporou širokej verejnosti. Musíme opäť zohľadniť i fakt, že išlo o ústavný spôsob riešenia problému. Vyvrcholenie krízy prostredníctvom prevratu prispelo k likvidácii nekomunistických strán, ktoré stratili svoju politickú identitu a koniec koncov len prispeli k podpore KSČ. Celkovo sa prevratom mimo vlády dosiahla i absolútna moc nad parlamentom a prezidentským kreslom. Verejná mienka bola podmienená Štátnou bezpečnosťou (ŠtB), ktorá zamedzovala šírenie akýchkoľvek názorov vyjadrujúcich nespokojnosť s existujúcim režimom (Štefánský, Michálek, 2015)

Prítomnosť informačnej blokády predstavovala zásadný nástroj realizácie sovietskych cieľov. Práve absencia resp. nedostatok alebo nekompletnosť informačného toku boli princípy, ktoré sa využívali pred a počas každého historického konfliktu a slúžili k masírovaniu hláv mäs. Žiaľ, človek sa nikdy nepoučí z histórie a inak tomu nebolo ani na príklade Československa až do pádu železnej opony.

2.2 Zahraničná politika ČSR od roku 1948

Pre potreby analýzy ďalšieho smerovania československej zahraničnej politiky musíme v prvom rade zhodnotiť kroky, ktoré viedli k jej formovaniu. Koncom januára 1948 J. Bruins, americký chargé d'affaires, pôsobiaci v Prahe, informoval americký department o politickej situácii na území Československa. Uviedol, že USA by mali vyvinúť viac angažovanosti, pretože miestna verejnosť preferuje viac demokraciu západného typu, než komunistické tendencie. Žiaľ, štátny tajomník, generál Marshall zaujal k danému návrhu neutrálne stanovisko a nepodnikol žiadne priame kroky k povzbudeniu československej verejnosti s prozápadnými ideami. (Petruf, 2007)

Dňa 19. februára 1948 pricestoval do Prahy V. Zorin, námestník ministra zahraničných vecí Sovietskeho zväzu. Daná návšteva predstavovala dvojité zámery. Tým oficiálnym bolo preveriť plnenie dodávok obilia zo ZSSR do ČSR a ten strategický dôvod poukazoval na formujúcu sa vládnu krízu. Zaujímavým faktom je, že v ten istý deň prišiel na územie ČSR i americký veľvyslanec, L. Steinhardt, ktorý prehlásil, že sa nevzdáva nádeje o zúčastnení sa ČSR na Marshallovom pláne. Dané tendencie boli namierené predovšetkým na demokraticky orientovaných politikov, avšak v úplnom rozpore s komunistickými štruktúrami a ich plánovaným prevratom súvisiacim s prevzatím štátnej moci. (Petruf, 2007)

Dňa 24. februára poslal G. Marshall (spomínaný štátny tajomník USA) telegram americkým veľvyslancom v USA a vo Francúzsku, v ktorom vyslovil svoj názor, že počas československej vrcholiacej vládnej krízy v povojnovom Československu zvíťazia komunistické štruktúry, a tým pádom demokratické tendencie „ľahnú popolom“. V danom telegrame tiež ozrejmil, že línia československej politiky išla v posledných troch rokoch v súlade s politikou sovietskou a jeho hlavné obavy tkveli v ohrození západných štruktúr komunistickou ideológiou, predovšetkým v Taliansku. Žiaľ, Marshallove obavy boli opodstatnené, keďže už 25. januára, E. Beneš súhlasil s rekonštrukciou vlády podľa predstáv komunistických štruktúr, čo fakticky spôsobilo prevziať moc do ich rúk. Reakciou na dané udalosti bolo už uvedené spoločné vyhlásenie USA, Veľkej Británie a Francúzska, v ktorom prevrat odsúdili a označili ho za nastolenie diktatúry Komunistickej strany. (Dejmek, 2002)

Pre hlbšiu analýzu smeru zahraničnej politiky musíme zmieniť i udalosti, ktoré sa odohrali v marci roku 1948. Zaujímavosťou bolo napr. úmrtie ministra zahraničných vecí ČSR, Jána Masaryka. Podľa dostupných informácií jeho smrť spôsobil pád z okna v pražskom Černínskeho paláci. Média avizovali, že v dôsledku jeho chronickej nervovej poruchy sa rozhodol ukončiť svoj život skokom zo svojho bytu do nádvorcia paláca. Ďalšou neočakávanou udalosťou bolo odvolanie stáleho zástupcu ČSR v OSN, J. Papánka, ktorého hlavnou úlohou bolo prešetriť februárové udalosti. Jeho odvolanie spôsobilo fakt, že ďalej mohol vystupovať už iba ako súkromná osoba. Preverenie februárových udalostí však muselo byť prevedené, z toho dôvodu bol pre danú funkciu zvolený Santa Cruz, zástupca štátu Chile v OSN. Bezpečnostná rada OSN rozhodla schváliť žiadosť Chile pre vyšetrovanie zmienených udalostí, proti návrhu sa samozrejme postavil sovietsky zástupca, A. Gromyk, pre zasahovanie do vnútorných záležitostí ČSR. Rokovania sa natiahli až do mája 1948 a záverom neviedli k nijakým markantným rozhodnutiam a ani neohrozili komunistické pozície v ČSR. (Petruf, 2007)

Z hľadiska udržania komunistického režimu, boli počiatočné kroky komunistickej vlády, vedené Vladimírom Clementisom, smerované k zintenzívňovaniu vzťahov s Moskvou, ale i s ďalšími demokraciami „ľudového“ typu. Už 23. apríla bola podpísaná spojenecká zmluva s Bulharskom, neskôr v júli toho istého roku i spojenecká zmluva s Rumunskom. Z hľadiska nedávnej historickej skúsenosti preto nemôže byť prekvapením, že vzájomné vzťahy ČSR a Maďarska začali naberať na intenzite, ktoré vyvrcholili v roku 1949 v podobe spojeneckej zmluvy medzi Prahou a Budapešťou. Obranná protinemecká pražská politika sa počas doslova niekoľkých mesiacov zmenila na nepoznanie. Z

pôvodnej „obrannej protinemeckej“ svoje koncepcie zmenila v „triedne-ideologické“, čo sa predovšetkým prejavilo v uznaní Nemeckej demokratickej republiky (ďalej len „NDR“) v októbri 1949. Vyššie uvedené míľniky preto jednoznačne naznačovali prechod od „autonómneho“ spojenca Sovietskeho zväzu ku satelitnému štátu podriadenému vo všetkých otázkach vrátane zahraničnej politiky. (Dejmek, 2002)

V kontexte smerovania zahraničnej politiky ČSR je nutné uviesť kľúčové body prejavu ministra zahraničných vecí, V. Clementisa, na pôde Valného zhromaždenia OSN 29. septembra 1948. Vo svojom prejave pojednával o mierumilovnom riešení starých sporov, zastával úsilie Sovietskeho zväzu o mierové budovanie povojnového Československa, snahy o zlepšenie kultúrnej a hospodárskej úrovne obyvateľstva a vyzdvihoval princípy budovania spoločnosti založenej na dlhodobej sovietskej tradícii s protivojnovým a protiagresívnym charakterom. (Veselý, 2001)

V prejave taktiež zdôrazňoval nevyhnutnosť udržania medzinárodnej spolupráce: *„V politickej oblasti činíme zlepšovaním a prehĺbovaním našich vzťahov na podklade spojeneckých zmlúv, ktoré majú výlučne obranný ráz a smerujú jedine proti nebezpečenstvu, ktoré ohrozilo našu štátnu a národnú existenciu za minulej vojny. Tieto zmluvy sú podpísané v duchu Charty a výslovne sa dovolávajú ich zásad i záväzkov v nej prijatých. A to i v prípadoch, kde druhou zmluvnou stranou sú štáty, ktoré ešte neboli prijaté do nášho zväzku prihláškami vôle byť platnými spolupracovníkmi svetového mieru a spolupráce. Tieto zmluvy sme učinili základňou najširšej mierovej spolupráce, dopĺňujúce ich dohodami hospodárskymi, kultúrnymi a inými, ktoré nám umožnili spoluprácu s týmito národmi vo vyšších účinných formách.* (Veselý, 2001, s. 129)

Prikláňame sa k názoru, že na základe historických udalostí zo 40. a 50. rokov 20. storočia, počas ktorých bola ČSR úzko prepojená a zviazaná sovietskym vplyvom, boli jej zahranično-politické aktivity v najväčšom úpadku. Vyvrcholím tejto stagnácie bolo odstránenie V. Clementisa a jeho spolupracovníkov z vedenia MZV v roku 1950. MZV bolo formálne do roku 1953 vedené V. Širokým, ktorého agenda zastávala výhradne postoje ideologicky orientované. Aktivity voči socialistickým spojencom boli redukované na minimum. Jednou z mála svetlých stránok zahranično-politických aktivít v tomto období bola normalizácia vzťahov s NDR, ktorá vyvrcholila v deklaráciu prehlasujúcu neplatnosť Mníchovskej dohody v júni 1950. Vzťahy so Západom boli minimalizované, dokonca i aktivita ČSR pri OSN a iných organizáciách výlučne prezentovala sovietske doktríny. V kontexte nadväzovania spoločných vzťahov s krajinami „tretieho sveta“, bola

spolupráca, ako inak, obmedzená len na krajiny, ktorých vlády sa prikláňali k ideológii ZSSR- ako napr. Čínska ľudová republika a Severná Kórea. (Dejmek, 2002)

2.2.1 Zahraničná služba do roku 1968

Prvým vedúcim predstaviteľom čs. diplomacie nového režimu sa stal dovtedy štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí, V. Clementis. Počas prvých pár mesiacov jeho úradovania bolo z úradu prepustených vyše 500 úradníkov a niektorým z nich bola daná šanca opätovného prijatia, samozrejme sa podmienky vstupu do KSČ. Do konca augusta 1948 boli odvolaní resp. nahradení skoro všetci veľvyslanci a vyslanci pôsobiaci v zahraničí a vo sfére organizačnej štruktúry sa personálne zmeny niesli v podobe okamžitej nadvlády komunistov. V otázke personálneho zaradenia boli do jednotlivých postov zaradzovaní predovšetkým intelektuáli ľavicovo orientovaní. Medzi najvýznamnejších možno zaradiť Adolfa Hoffmeistera- veľvyslanca v Paríži, Jaroslava Taufera- veľvyslanca v Juhoslávii, C. Weiskopfa- veľvyslanca v Čínskej ľudovej republike alebo R. Bystrického- veľvyslanca vo Veľkej Británii. Strategický krok Sovietskeho zväzu predstavovalo nahradenie J. Horáka komunistom B. Laštovičkom na post veľvyslanca v Moskve. ČSR už nebola chápaná ako malý a bezvýznamný spojenec, ale ako poslušný satelit, čo sa neskôr prejavilo i priamymi zásahmi do zahraničnej služby. (Dejmek, 2013)

Počas roku 1949 prešlo MZV ČSR mnohými zmenami, ktoré vytvorili novú štruktúru fungovania, samozrejme na základe sovietskeho vzoru. Úrad MZV bol členený do 7 teritoriálnych odborov, ktoré spravovali celkovú agendu zameranú na príslušné regióny. Prvý a najdôležitejší bol sovietsky odbor, i keď vzťahy s Moskvou boli realizované prostredníctvom iných straníckych kanálov. Medzi nasledujúce patrili odbor ľudových demokracií, germánsky odbor, západoeurópsky, ázijský a odbor africký. Ďalším významným odborom bol odbor medzinárodný, ktorý pozostával z oddelenia pri OSN, oddelenia pre svetové hospodárstvo a zo študijného a dokumentárneho oddelenia. Súčasťou ministerstva zahraničných vecí bol, samozrejme, i diplomatický protokol. (Dejmek, 2002)

Tesne po februárových udalostiach sa kreovala i výstavba zastupiteľských úradov, najmä v Ázii, a to vyslanectvo v Afganistane (v roku 1949), v ČLR (1950) a taktiež aj v Izraeli (v roku 1950). Koncom roka 1949 bolo zriadené i vyslanectvo vo Východnom Berlíne. Pár rokov po smrti V. Clementisa zažívala ČSR najväčší úpadok v rámci diplomacie. Jedinú väzbu smerom navonok zastrešoval Sovietsky zväz, v praxi však vieme že zahraničná politika sa niesla v duchu straníckej línie. Ministrom zahraničných vecí sa stal V. Široký, ktorý mal mnoho profesijných skúseností z iných odborov, avšak žiadne s vedením diplomacie. Obdobie spojené s jeho vedením bolo charakteristické definitívnou likvidáciou väčšiny úradného zastúpenia orientovaného na prvú republiku. V období rokov 1950-1952 nachádzame mnoho procesov namierených voči úradníkom MZV s väzbami či už priamo na Clementisa alebo na Titovskú Juhosláviu. V nasledujúcich rokoch prebiehali likvidácie zastupiteľských úradov vo Vatikáne, Dubline a v latinskej Amerike a do konca roku 1954 boli založené len tri nové vyslanectvá, a to v Barme, Pakistane a v Severnej Kórey. (Dejmek, 2002)

Po roku 1956 nachádzame v čs. diplomacii náhly zvrät. Vplyvom vonkajších faktorov, a to predovšetkým dekolonizáciou Ázie a Afriky, dochádzalo k budovaniu zastupiteľských úradov v zahraničí, najmä v tzv. „Treťom svete“. Koncom 50. rokov boli otvorené československé vyslanectvá v Iraku, Japonsku, Kambodži, Vietname, Mongolsku, Indonézii, Ghane, Sudáne, Tunisku, Guinei a Bolívii. V 60. rokoch diplomatická horúčka naberala na intenzite ako napr. v Alžírsku, Kongu, Líbyi, Keni, Mali, Somálsku, Nigérii, Tanzánii a úrady boli obnovené v Chile, Kolumbii a neskôr samozrejme na Kube. Československá zahraničná služba zažívala svoj vrchol do roku 1968 v podobe 66 veľvyslanectiev a vyslanectiev a 10 generálnych konzulátov. (Dejmek, 2002)

2.3 RVHP

Radu vzájomnej hospodárskej pomoci možno definovať ako mnohostrannú ekonomickú organizáciu štátov Sovietskeho zväzu, ktorá svoj vznik datuje 8. januára 1949 v Moskve. Koncom januára 1949 bola podpísaná dohoda o vytvorení Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Medzi zakladajúce štáty patrili okrem ČSR a ZSSR aj Poľsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a od roku 1950 sa členom stala NDR. V priebehu ďalších rokov sa členskými štátmi stali krajiny ako napr. Albánsko, Mongolsko, Kuba či Vietnam.

RVHP bola založená na niekoľkých („formálnych“) princípoch, medzi ktoré možno zaradiť zásady rovnosti strán (každý členský štát mal k dispozícii jeden hlas), zásady poskytovania vzájomných benefitov, zásady dobrovoľnosti a ekonomickej angažovanosti, zásady národnej zvrchovanosti a neinteresovanie sa do vnútorných pomerov členských krajín a zásadou vzájomnej výpomoci. Medzi hlavné ciele tejto hospodárskej regionálnej organizácie patrili stabilný hospodársky vývoj, založený na princípoch centrálne plánovanej ekonomiky a prehľbovanie ekonomickej integrácie za účelom vyrovnania hospodárskych rozdielov v jednotlivých členských štátoch.

Kľúčovým orgánom bolo Zasadanie RVHP, počas ktorého boli prítomní predsedovia jednotlivých členských vlád. Výkonnú moc mal svojich rukách Výkonný výbor a veci administratívneho charakteru spravoval Sekretariát. V rámci oficiálnej činnosti RVHP sa prijímali rozhodnutia (upravovali organizačné a procedurálne otázky) a doporučená (sféra ekonomickej a vedecko-technickej spolupráce). (Kaplan, 2002)

Založenie RVHP posilnilo základy ekonomického zabezpečenia socializmu. RVHP predstavovala jedinú relevantnú opozíciu voči už zmienenému Marshallovmu plánu. Sovietsky zväz poskytoval krajinám ľudových demokracií hospodársku pomoc prostredníctvom nielen úverov, ale i dodávkami materiálov a surovín, potravín, podpory strojárkeho priemyslu a i. Z predchádzajúcej časti práce je zrejmé, že ČSR musela pomoc zo strany USA nakoniec pod vplyvom ZSSR odmietnuť. V období rokov 1946-1949 preto nachádzame množstvo obchodných dohôd medzi ZSSR a ľudovými demokraciami, ktoré sledovali nielen obnovu hospodárskych pomerov vojnou poznačených krajín, ale i upevňovanie sovietskeho vplyvu. Hospodárska spolupráca členských krajín RVHP bola realizovaná v niekoľkých časových etapách. Z dôvodu smerovania zahraničnej politiky v oblasti hospodárskej spolupráce tesne po februárových udalostiach bude pozornosť venovaná predovšetkým prvým dvom etapám v rozmedzí rokov 1949-1962, a to v kontexte angažovanosti ČSR. (Fojtíková, 2009)

V období rokov 1949-1956 sa jednalo o formovanie v podmienkach vzniku tzv. Studenej vojny. Jednotlivé socialistické štáty boli preto nútené zmeniť princípy fungovania zahraničného obchodu a zamerať sa na rozvíjanie vzájomných vzťahov. Pre raný vývoj RVHP bol príznačný rozvoj zahraničného obchodu založený na dvojstranných obchodných dohodách. Tento proces mal nahradiť prístup na svetový trh s vyspelými západnými krajinami. Významným faktorom určujúcim hospodársky pokrok v rámci RVHP bolo i prehľbovanie vedecko-technickej spolupráce, ktoré zabezpečilo hospodársky rast menej vyspelých krajín zväzu. Od druhej polovice 50. rokov nachádzame postupné prehľbovanie

spolupráce i v oblasti výroby (nielen v materiálnom a potravinovom zabezpečení). (Fojtíková, 2009)

Prioritnou úlohou RVHP bola koordinácia výroby jednotlivých členských krajín, čoskoro sa ale jej vplyv prejavil i v ďalších sférach. Doporučenia sovietskych zodpovedných brala čs. vláda za záväzné nielen v oblasti vzájomnej hospodárskej spolupráce, ale i v oblasti investícií a dlhodobého hospodárskeho plánovania. Na začiatku 50. rokov sa postupne ČSR začala orientovať z päťročnice na plynulý prechod k plánovanej ekonomike. Nadmerná produkcia ťažkého priemyslu a zostávanie v poľnohospodárske a spotrebnom priemysle mali za dôsledok výrazné negatívne hospodárske a sociálne dôsledky, čo sa prejavilo v stagnácii výroby a služieb pre spotrebu. Už v auguste 1949 bol ČSR na konferencii v Sofii vytknutý fakt, že päťročný hospodársky plán je príliš orientovaný na západné krajiny. Vyjadrenie čs. delegácie vypovedalo o špecifickej štruktúre čs. ekonomiky a nemožnosti rýchlej zmeny orientácie na územný trh. Dovozy zo západných krajín mal byť nevyhnutne obmedzený len na deficitný tovar a vývoz sa mal zamerať len na komodity, ktoré neboli deficitné v rámci krajín RVHP. Pre obchodovanie so Západom bola založená komisia zo zástupcov ministrov zahraničného obchodu a jej hlavným cieľom bolo eliminovať v čo najmenšej možnej miere styky so Západom, aby sa mohla pozvoľne rozvíjať spolupráca s členskými krajinami RVHP. (Kaplan, 2002)

Rok 1953 priniesol nielen v oblasti zahraničnej a hospodárskej politiky výrazné zmeny, ale i smrť dvoch kľúčových osobností na pôde Moskvy a Prahy- Stalina a Gottwalda. Od tohto roku začala narastať konkurencia medzi zástancami Stalina a nového smerovania strany. Tento mocenský boj sa prejavil i v smerovaní RVHP. Smrťou K. Gottwalda sa zároveň skončila aj etapa etablovania komunistického režimu v ČSR. V rokoch 1953-1954 išla čs. ekonomika klesajúcim trendom rastu a nedokázala sa efektívne stotožniť s metódami novej hospodárskej politiky Moskvy. Spomínané tendencie sa prejavili snahami N. Chruščova RVHP rozšíriť a oživiť. Aktivita v rokoch 1955-1956 naznačovala výrazný posun v oblasti zvýšenia efektivity a modernizácie a odštartovala druhú vývojovú etapu organizácie. Kritika politiky Stalina vo sfére vzťahu Sovietskeho zväzu a jeho satelitov smerom k ostatným krajinám sa prejavila aj na pôde hospodárskeho usporiadania. Sovietska propaganda dokázala verejnosti vnútiť myšlienku, že zvýšenie životnej úrovne prioritne znamená zvýšenie strojárkej výroby, a tým pádom mohlo územie Československa úspešne predísť protestom namiereným proti režimu, ako napr. v Poľsku či Maďarsku. (Dejmek, 2013)

Práve prostredníctvom svojej oddanosti Moskve v akomkoľvek smere ČSR zapríčinila, že svojou oddanou prosovietskou politikou zabránila reformačným snahám Poľska a Maďarska, navyše aj v dôsledku jej strategickej polohy (ležiaca práve medzi oboma krajinami).

V období od druhej polovice 50. rokov bola bilancia zahraničného obchodu aktívna aj napriek zaostalosti technickej úrovne o 20-30 rokov. Začiatkom 60. rokov bol optimizmus nahradený sociálnou neistotou. Ambície premeny RVHP na nástroj úspešnej ekonomickej súťaže s vyspelými kapitalistickými krajinami zlyhali. Definované ciele a vízie sa nenaplnovali podľa plánu. Československo malo byť prvou krajinou, ktorá bola zvolená ako dôkaz socialistického úspechu. Plány stanovili, že v rozmedzí rokov 1960-1980 sa priemyselná výroba ČSSR musí navýšiť pätnásťnásobne a poľnohospodárska dvojnásobne, a to samozrejme za predpokladu udržania si svojej pozície strojárскеj veľmoci. Na základe historickej skúsenosti nachádzame sklamanie a nereálnosť spomínaných plánovaných cieľov. Československo na rozdiel od iných štátov sovietskeho bloku sa vo všetkých ohľadoch podriaďovalo sovietskym politickým smerniciam bez žiadnych protestov. Československá vládna garnitúra zastávala stanovisko nevyvolávať a neprehľbovať rozpory vo vnútri RVHP, a tým zabezpečiť jednotu ZSSR. (Kaplan, 2002)

2.4 Varšavská zmluva

Medzi prelomové medzníky 50. rokov československej zahraničnej politiky možno zaradiť úmrtia známych aktérov sovietskej ideológie. Stalina a Gottwalda. Zodpovednosť v oblasti zahraničnej politiky náležala Václavovi Davidovi, ktorý ju mal v správe nasledujúcich 15 rokov. Pražské vedenie i napriek zmene politickej klímy, naďalej zastávalo postoj, podľa vzoru Moskvy, výhradne zamedziť snahám o znovuvyzbrojenie Spolkovej republiky Nemecka. Samozrejme, že dané tendencie priamo súviseli predovšetkým s jeho integráciou do západných politických a hospodárskych štruktúr. Jednou z najkľúčovejších odoziev voči západnej bezpečnostnej integrácii bolo vytvorenie Varšavského Paktu, počas vlády už vyššie zmieneného V. Širokého, v máji 1955. (Dejmek, 2002)

Prístupový proces SRN do NATO bol nevyhnutne spojený s vytvorením „Západonemeckých ozbrojených síl“. Pri realizácii daného cieľa bolo predovšetkým potrebné zmeniť Základný zákon štátu, pretože na jeho základe armáda pozostávala len z dobrovoľníkov. Z toho dôvodu bol prijatý dodatok, ktorý zakotvil všeobecnú brannú povinnosť. Na vyššie uvedené kroky reagoval Sovietsky zväz zvolaním konferencie, ktorej prioritou bolo vytvoriť systém kolektívnej bezpečnosti v európskom priestore. Na konferencii sa zúčastnili výlučne zástupcovia socialistických európskych krajín, na ktorej vyslovili nesúhlas s novovznikajúcou NATO a v máji 1955 sa kreuje Varšavská zmluva, vojensko-politická organizácia sovietskeho bloku. (Štefanský, Michálek, 2015)

Na zmienenej moskovskej konferencii (november - december 1954) sa za Československo zúčastnil premiér, Viliam Široký, Václav David, minister zahraničných vecí a dvaja nekomunistickí ministri- Josef Plojhar a Emanuel Šlechta. Práve účasť nestraníkov mala zabezpečiť dojem, že účel konferencie je nielen ideologický, ale háji aj otázku bezpečnosti a mieru celého obyvateľstva. Priebeh konferencie sa niesol v duchu odsúdenia vstupu SRN do NATO, čo podľa zúčastnených, viedlo k porušeniu britsko-sovietskej a francúzsko-sovietskej zmluvy a apel bol kladený predovšetkým na záväzky z Postupimskej konferencie, na základe ktorej veľmoci nikdy nemali pripustiť obnovenie nemeckej vojenskej sily. Zúčastnené strany sa zaviazali, že neratifikujú parížske zmluvy, čo vyústilo do Spoločného vyhlásenia (december 1954) parlamentných zástupcov Československa, Poľska a Nemeckej demokratickej republiky, o zabezpečení mieru, ktoré nadväzovalo na Moskovskú konferenciu. Následne v marci v roku 1955 sa uskutočnili konzultácie, ktorých hlavným zámerom bolo vytvoriť dohodu o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci a položiť základy organizácie členských štátov zmluvy v prípade ratifikácie parížskych dohôd. (Štefanský, Michálek, 2015)

Politbyro ÚV KSČ navrhlo zvolať vládne zasadnutie dňa 17. mája 1955 a oboznámiť vládnych predstaviteľov so Zmluvou o priateľstve a o následnom vytvorení spojeného velenia. Dňa 25. mája súčasne Politbyro navrhlo spoločné zasadnutie Národného zhromaždenia, samozrejme za účelom schválenia a potvrdenia záverov Varšavskej konferencie. Dané obdobie spoločných československých dejín prechádzalo kľúčovým časovým úsekom v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, ktoré našu spoločnú históriu výrazne ovplyvnilo až do pádu železnej opony. Pojem „kolektívnej obrany“ už zahŕňal dva gigantické bloky. (Veselý, 2001)

V priebehu jesene roku 1955 sa naplno rozvíjalo budovanie organizačnej štruktúry Varšavskej zmluvy. N. Chruščov následne poslal všetkým členským štátom návrh štatútu, ktorý upravoval všeobecné práva a povinnosti veliteľa, zástupcov veliteľa a relácie medzi národnými armádami a štábom Spojených ozbrojených síl. Na margo protokolu o vytvorení Spojeného velenia ozbrojených síl Varšavskej zmluvy bolo Československu pridelených celkom 18 divízií (stíhacie a bombardovacie letectvo, bojové letectvo a pozemské vojsko). Z tohto protokolu automaticky vyplývali i povinnosti modernizácie jednotlivých divízií. Začiatkom roku 1956 sa uskutočnilo zasadnutie, na ktorom sa hodnotil celkový stav a kvalita ozbrojených jednotiek pod vedením maršala Koneva. Post hlavného veliteľa mal právo realizovať všetky opatrenia schválené Politickým a poradným výborom. (Petruš, 2008)

Zasadanie Politického a poradného výboru štátov Varšavskej zmluvy sa konalo aj v Prahe v dňoch 27.-28. januára 1956. Vtedajší československý minister obrany A. Čepička vystúpil na danom rokovaní za účelom podpory sovietskeho návrhu o etablovaní kolektívnej bezpečnosti v Európe. Nadviazal na Ženevskú konferenciu z júla 1955, ktorá sa niesla v znamení priateľstva a spolupráce medzi krajinami bez rozdielu spoločenskej a štátnej orientácie. Vo svojom prejave sa taktiež dotkol systému kolektívnej bezpečnosti, ktorý mal nahradiť blokové rozdelenie Európy a prispel by tak k riešeniu pálčivej nemeckej otázky. Prvé zasadnutie Politického a poradného výboru vyústilo v „Deklaráciu členských štátov Varšavskej zmluvy“, ktorá obsahovala koncepcie zabezpečenia európskeho systému kolektívnej bezpečnosti. Deklarácia taktiež navrhovala vytvorenie akéhosi kontrolovaného ozbrojeného pásma zahŕňajúc oba nemecké štáty. (Plechanovová, Findler, 1997)

V kontexte participácie ČSR na aktivitách Varšavskej zmluvy nachádzame predovšetkým pripravenosť Československej ľudovej armády (ďalej len „ČSLA“), ktorá bola preverovaná už v zime roku 1956. Návšteva hlavného veliteľa Spojených ozbrojených síl, maršala Koneva, mala za úlohu zistiť stav útvarov ČSLA. Po odhalení mnohých nedostatkov, ktoré boli v priamom rozpore s pozitívnym hodnotením N. Chruščova z januára 1956, bola ČSLA prinútená k navýšeniu bojovej prípravy a ak zvýšeniu počtu vyčlenených jednotiek pod správu Spojených ozbrojených síl. Konev týmto spôsobom sledoval určitý zámer, že v dôsledku nátlaku na vojenské vedenie ČSR môže naďalej zvyšovať potenciál Spojených ozbrojených síl. (Veselý, 2001)

Členské štáty Varšavskej zmluvy sa na zasadnutí politického a poradného výboru 28. januára 1956 dohodli, že svoje schôdze budú realizovať najmenej dvakrát do roka, za účelom rokovania o aktuálnych problémoch. Dané ustanovenie sa však v praxi nedodržalo, pretože nasledujúca schôdza sa uskutočnila až 24. mája 1958 v Moskve. Delegáciu Československa viedol premiér V. Široký a medzi členov patrili aj minister zahraničných vecí V. David a minister obrany B. Lomský. Výsledkom zasadnutia bolo schválenie dohôd zameraných na redukciu ozbrojených síl členských štátov Varšavskej zmluvy, odsun vojsk z územia Rumunska a príprava návrhu Paktu o vzájomnom neútočení medzi krajinami Varšavskej zmluvy a NATO. Schôdza politického a poradného výboru mala aj svoj sekundárny význam, predovšetkým z dôvodu „očisty“ svojho obrazu na medzinárodnej scéne v kontexte potlačenia maďarského povstania. Svoj imidž ZSSR presadzoval aj prostredníctvom presadzovania mierovej politiky a súžitia štátov s rôznym štátnym zriadením. (Petruf, 2008)

V širšom kontexte vznik Varšavskej zmluvy odzrkadľoval záujmy zahraničnej politiky ZSSR. Jej primárnym cieľom bolo zamedziť vstupu západonemeckej armády do Severoatlantickej aliancie. Konečným cieľom by bolo etablovanie akejsi celoeurópskej bezpečnostnej dohody, ktorá by predpokladala zánik oboch vojenských paktov. Za oficiálny dôvod, ako už bolo spomenuté na úvod, sa považoval vstup SRN do NATO, a tým nevyhnutná reakcia vytvorenia obdobnej vojenskej štruktúry. Vznikom Varšavskej zmluvy si Sovietsky zväz zabezpečil užšiu kontrolu nad armádami členských krajín, najmä prostredníctvom Politického a poradného výboru, ktorého dokumenty sa pripravovali výlučne v Moskve. Vedúci predstavitelia- hlavní velitelia spojených ozbrojených síl a funkcionári boli menovaní len z radov generálov a maršalov. Vyššie uvedené princípy fungovania Varšavskej zmluvy vypovedajú o strategickom nástroji realizácie zahraničnej politiky ZSSR, a tým aj zásahov do zahraničných vzťahov Československa.

2.5 Vzťahy (zahraničnopoliticky, hospodársky a kultúrne orientované) s vybranými krajinami

Smerovanie československej zahraničnej politiky bolo podmienené nielen vnútornými pomermi v krajine a vplyvom vonkajšieho tlaku Sovietskeho zväzu, ale aj vzťahmi s krajinami, ktoré boli v bezprostrednej blízkosti územia Československa, alebo s ktorými malo spoločnú zahraničnopolitickú históriu ešte pred februárových udalostí.

Pre širokú obsažnosť danej tematiky budú pre potrebu analýzy zahraničnej politiky zvolené práve tie krajiny, ktoré spĺňajú vyššie uvedené atribúty. Medzi kľúčovú krajinu ešte z čias prvej republiky možno zaradiť v tej dobe už štvrtú Francúzsku republiku, ktorá zohrávala kľúčovú úlohu pri fungovaní 1. ČSR a spoločná história Čechov a Slovákov by jej mala byť za mnoho vďačná. Dalším potenciálnym západným partnerom pre možný vývoj bilaterálnych vzťahov bol zástupca západného bloku, USA, s ktorými, ako bude ďalej pojednávané, bola spojená vízia demokratického vývoja. Nevyhnutnou súčasťou dejín Československa, už v rámci účasti vo východnom bloku, boli vzájomné relácie s Poľskom a Maďarskom, kde nachádzame výrazný pokrok vo sfére kultúrneho a hospodárskeho rozvoja. V záverečnej časti danej podkapitoly bude pozornosť venovaná i arabským krajinám.

2.5.1 Vzťahy s Francúzskom

Februárové udalosti, ktoré znamenali definitívne začlenenie sa ČSR do východného bloku, výrazne ovplyvnili i vzťahy s Francúzskom. Vývoj udalostí v nasledujúcich mesiacoch, tzn. politika západných veľmocí voči Nemecku- vznik Spolkovej republiky Nemecka a začlenenie sa Francúzska do západných obranných štruktúr- najprv do Západoeurópskej únie, neskôr do Severoatlantickej aliancie (apríl 1949) spôsobili, že vzťahy medzi Prahou a Parížom výrazne ochladli, zahŕňajúc i vzťahy kultúrne. Železná opona rozdelila obe krajiny vo všetkých oblastiach. Protifrancúzske ideologické kampane nachádzame už počas komunistických oslobodeneckých intervencií v francúzskej Indočíne, avšak postavenie Francúzska k ČSR sa v porovnaní s USA alebo Veľkou Britániou odlišovalo z niekoľkých dôvodov. (Dejmek, 2002)

Prvým dôvodom bol len pozvoľný proces nadväzovania vzťahov so západným Nemeckom. Je zrejmé, že francúzske obavy z obnovenia nemeckej moci boli viac než evidentné, čo sa prejavovalo v neochote prijímania amerických projektov v súvislosti s obnovou západného Nemecka. Nádeje diplomatov východného bloku v súvislosti s vývojom v demokratickej časti Nemecka sa rozplynuli, keď Paríž v roku 1954 akceptoval výstavbu západonemeckých ozbrojených síl v podobe tzv. Parížskych dohôd. Finálnou bodkou bolo prijatie Spolkovej republiky Nemecka do NATO. Druhým, významným dôvodom, ktorý odlišoval vzťah ČSR a Štvrtej francúzskej republiky od iných západných veľmocí, bol dôverný vzťah medzi KSČ a KS Francúzska, na čele s Mauricom Thorezom. KSF bola sčasti financovaná Prahou a československé spojenectvo s KSF slúžilo ako komunikačný most s Moskvou. (Petruf, 2007)

K oživeniu medzištátnych vzťahov došlo počas summitu predsedov vlád víťazných mocností v roku 1955. Vedúci pražskej diplomacie, V. David, sa snažil o prehĺbenie hospodárskych a kultúrnych stykov, ktoré, ako sa vyjadril, majú svoje korene v tradíciách spoločných predkov a slúžia k zachovaniu mieru a bezpečnosti v európskom priestore. Ďalšou vhodnou príležitosťou pre opätovné prehĺbenie diplomatických stykov bola návšteva Ch. Pineaua v Prahe, dňa 25.05. 1956, kde bol prijatý ministrom financií J. Ďurišom a dokonca aj navštívil svojho kolegu, vyššie uvedeného Davida v sanatóriu v Prahe. Pineau pri tejto príležitosti vyjadril pozitívny postoj k obnoveniu tradičných priateľských vzťahov. V tom istom roku však čs.-francúzske relácie nalomila Suezská kríza¹⁰. Vzájomné vzťahy sa nepodarili zintenzívniť nástupom Ch. de Gaulla a totálne zmrazenie spôsobili opätovné pokusy N. S. Chruščova v kontexte riešenia berlínskej krízy. (Veselý, 2001)

2.5.2 ČSR a USA

Ako v predchádzajúcom prípade, tak i v rovine čs.- amerických vzťahov došlo po štátnom prevrate k výraznému zlomu. Komunistická vláda mimo iného obmedzila dovoz americkej tlače do krajiny a celkového vplyvu západného kultúrneho povedomia. Od roku 1950 čs. vládni činitelia obviňovali Washington z pokusov a nastolovanie amerického svetového imperializmu, a to na margo kórejskej vojny. Podobne, ako v prípade

¹⁰ Suezská kríza z roku 1956 bola kríza, ktorá vyústila v ozbrojený konflikt medzi Egyptom, alianciou Spojeného kráľovstva, Francúzska a Izraelom. Hlavný spor- kontrola nad strategickým Suezským kanálom. Výsledok- oslabenie vplyvu európskych mocností, posilnenie egyptského postavenia a dominancia Sovietskeho zväzu na blízkom východe.

Francúzska, i americká podpora západonemeckého militarizmu nahrávala k drastickej limitácii amerického diplomatického zastúpenia v Prahe. Vyvrcholením úpadku vzájomných vzťahov bolo uväznenie W.N. Oatisa, spravodajcu Associated Press, na čo Washington reagoval blokádou dodávok spreď roku 1948 a zákazom amerických občanov navštevovať USA. (Dejmek, 2002)

Začiatok roku 1953 s nástupom administratívy D. Eisenhowera spolu s novým štátnym sekretárom, J.F. Dullesom nepriniesol vo vzájomných vzťahoch výrazné zmeny. Dullesov postoj voči východnej Európe bol poznačený antikomunistickou rétorikou. Povstalecké tendencie v Poľsku a Maďarsku neprinútili Spojené štáty k potrebe vyššej miery angažovanosti a od druhej polovice 50. rokov bola zahraničná politika Československa ladená smerom ku kritike amerického imperializmu, čo demonštrovala počas väčšiny príležitostí. Americký vzťah k ČSR bol vplyvom daných prehlásení a výrazného západonemeckého revanšizmu posunutý na druhú koľaj, dokonca za Poľsko, Maďarsko a Rumunsko. Nerealistická doktrína „oslobodenia“ pozvoľne nahradila koncepciu „budovania mostov“. (Veselý, 2001)

Na počiatku 50. rokov 20. storočia sa vzájomné vzťahy medzi Československom a Spojenými štátmi manifestovali len v podobe nepodstatných a okrajových záležitostí, a to v dôsledku odlišných ideologických, politických a ekonomických princípov. Pod vonkajším tlakom Moskvy spel ich vzťah k zániku a bolo možné predpokladať, že pokusy o urovnanie otvorených otázok dopadnú s negatívnym efektom. Prípad N. Oatisa, ktorý bol v procese počas júla 1951 obvinený zo špionáže a odsúdený na 10 rokov väzenia, viedol k výraznému prehĺbeniu disparít v oblasti vzájomných relácií. Podľa dostupných informácií ho chcelo Československo využiť v procese s V. Clementisom. Odozva Spojených štátov bola vskutku okamžitá, a to v podobe zrušenia platnosti amerických pasov do ČSR, zrušenia vydávania vstupných víz a zákazu preletu čs. lietadiel cez okupačnú zónu Nemecka v správe Západu. Po úmrtí Stalina v roku 1953 sa čiastočne uvoľnili vzťahy medzi východným a západným blokom, a tým začal proces obnovovania československo-amerických bilaterálnych vzťahov. Americký konzulát v Prahe bol od októbra 1953 znovu aktívny a činný a taktiež sa obnovili americké licencie vývozu tovaru. V roku 1954 Spojené štáty odvolali zákaz preletu lietadiel cez Nemeckú spolkovú republiku a zároveň sa obnovila platnosť amerických pasov v ČSR. (Michálek, 2005) Rozmach hospodárskej a obchodnej spolupráce nachádzame na počiatku 70. rokov, avšak dané obdobie už nie je predmetom výskumu predloženej diplomovej práce.

2.5.3 Vzťahy v rámci krajín V4- Poľsko a Maďarsko

Poľsko

Predseda víťaznej KSČ, K. Gottwald, prehlásil po februárovom prevrate, že bude prehlbovať čs.- poľské spojenectvo, a tým dokáže všetkým bývalým odporcom, že spolupráca je možná a bude výhodná pre obe strany. V priebehu nasledujúceho roku však tieto populistické heslá rýchlo stratili svoj význam a väzba k Moskve sa posilnila a pomer k Poľsku bol jednoducho len ako vzťah s ostatnými krajinami ľudovej demokracie. (Dejmek, 2002)

Z hľadiska vonkajšej politiky zastávali obe krajiny hneď od februárových udalostí spoločné stanovisko vo sfére nemeckej otázky. Fakticky sa však jednalo o stanoviská ZSSR. Reálna bilaterálna spolupráca oboch krajín stála v rozmedzí rokov 1948-1956 na bode mrazu. K rozvoju vzájomných vzťahov neprispelo ani podpísanie Varšavského Paktu v máji 1955. V dôsledku obáv revizionistických snáh v Poľsku bola spolupráca obmedzená len na hospodárskej úrovni. V apríli roku 1951 bola podpísaná čs.- poľská dohoda o vzájomných dodávkach tovaru, vďaka ktorej sa obchod v tomto období zdvojnásobil. Ešte pred vznikom RVHP hospodárska výmena stále gradovala a začala naberať realistické koncepcie socialistickej deľby práce v rámci krajín východného bloku. (Veselý, 2001)

Hlavným dôvodom poľskej krízy v októbri 1956 boli snahy riešiť kulmináciu problémov vlastnými prostriedkami, bez vedenia a súhlasu moskovského centra. Odchodom E. Ochaba z funkcie prvého tajomníka a nástup W. Gomuľku očakávala poľská verejnosť etablovanie nových politických a spoločenských reforiem. Nové poľské vedenie muselo prehodnotiť svoj postoj voči Sovietskemu zväzu. Poľsko začalo byť v tomto období liberálnejšie a začali sa znovuzavádzať princípy poststalinského reálneho socializmu. Komunistické vedenie ustupovalo v tomto období od striktnej izolácie od Západu a umožňovalo nadväzovať kultúrne a vedecko-technické relácie. (Plechanovová, Findler, 1997)

Skutočná revolúcia v oblasti bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Poľskom prebehla až v roku 1956. V deklarácii z 30. októbra Moskva prehlásila ďalšie budovanie vzájomných vzťahov na princípe zvrchovanosti, územnej celistvosti a rovnoprávnosti. Aj napriek predchádzajúcim udalostiam v Poľsku sa mohli opätovne začať budovať všestranné vzťahy i medzi jednotlivými členskými krajinami ZSSR, pričom im bola poskytnutá výraznejšia miera autonómie. Vyššie uvedené koncepty sa prejavili aj v praktickej rovine, a to hneď návštevou Viliama Širokého vo Varšave. Na júlovom stretnutí bolo podpísaných niekoľko protokolov zameraných na podporu a rozvoj ekonomických vzťahov, ale taktiež dohoda, ktorá upravovala definitívne vytýčenie spoločných hraníc. (Dejmek, 2002)

Ešte v roku 1957 pri Cyrankiewiczovej návšteve Prahy sa uznieslo vytvoriť nový Československo-poľský výbor pre vzájomnú hospodársku spoluprácu, ktorého cieľom bola užšia spolupráca a predznamenal začiatok stretnutí na najvyššej úrovni, ktoré boli jedinečné svojho druhu a potvrdzovali národnú aj územnú celistvosť oboch krajín.

Maďarsko

Maďarsko už pred februárovými udalosťami podpísalo bilaterálnu zmluvu so ZSSR dňa 19.02.1948 namierenú proti prípadnej agresii Nemecka. Orientácia Prahy i Budapešti smerom na Moskvu bola evidentná, avšak naskytala sa otázka, ako ju spojiť napriek nedávnej katastrofickej minulosti? Už v júni 1948 ministri zahraničných vecí oboch štátov - Clementis a Molnár boli zúčastnení na konferencii zástupcov ľudových demokracií, ktorá bola zvolaná Moskvou vo Varšave. Neskôr obe krajiny spolupracovali na konferencii v Belehrade za účelom riešenia problému rieky Dunaj. Musíme však vziať v úvahu fakt, že rokovania prebiehali len na úrovni komunistických elít, čo v konečnom dôsledku zabezpečilo hladký priebeh. (Dejmek, 2002)

V duchu priaznivých rokovaní sa pozvoľne naskytala i otázka riešenia maďarskej menšiny na južnom Slovensku. V októbri 1948 bol Národnému zhromaždeniu predložený zákon o štátnom občianstve osobám maďarskej národnosti, na základe ktorého boli maďarským občanom navrátené formálne politické práva. V novembri toho istého roku bola podpísaná čs. – maďarská obchodná zmluva, podľa ktorej sa mal naďalej rozširovať spoločný obchod.

V polovici apríla 1949 prišla do Budapešti čs. delegácia (ministerský predseda A. Zápotocký a V. Clementis) za účelom podpísania zmluvy o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci. Text zmluvy bol detailne prepracovaný podľa vzoru ZSSR, jediný rozdiel predstavoval text preambuly, ktorý sa obsahovo orientoval na ukončenie dlhotrvajúceho napätého stavu oboch krajín spôsobený bojom vládnych tried, ktoré len pestovali a udržovali vzájomné rozpory. Obsah samotnej zmluvy pojednával o politike trvalého priateľstva a spoločnému zamedzeniu akéhokoľvek ohrozenia zo strany Nemecka. Zmluva pozostávala z jednotlivých článkov, ktoré boli mimo iného orientované nielen na politické a bezpečnostné aspekty spoločných relácií, ale i na väzby kultúrne a hospodárske. (Petruf, 2007)

Postupne normalizujúce sa vzťahy medzi ČSR a Maďarskom výrazne poznačili udalosti z roku 1956, a to komunistická kríza v Maďarsku. Vnútorne pomery v maďarskej vládnej strane (MDS) prežívali mocenský boj a jej snahy o návrat k pôvodnému modelu spôsobili, že historicky práve na území Maďarska došlo k historicky prvej vojenskej sovietskej intervencii, a to dňa 23. októbra 1956. Pražské vedenie v zastúpení A. Zápotockého a A. Novotného zastávali voči udalostiam v Maďarsku negatívne stanovisko, a to nielen z dôvodov ideologických, ale i z obáv vypuknutia nepokojov maďarskej menšiny na južnom Slovensku. K vypätej situácii prispel i fakt, že čs. vedenie sa ponúкло pomocou v ozbrojenej intervencii proti Maďarsku, čo neskôr Moskovské vedenie vyriešilo vlastnými silami. Vláda v Maďarsku bola napokon obnovená na čele s J. Kádárom. V ďalšom období sa zrealizovalo niekoľko bilaterálnych rokovaní, ktoré boli obsahovo zamerané predovšetkým na podporu kultúrnych a hospodárskych vzťahov. (Veselý, 2001)

Potlačenie maďarského povstania vedeného I. Nagyom znamenalo represívne opatrenia nielen voči jemu samotnému, ale i proti jeho prívržencom (veliteľom a zodpovedným za ozbrojené skupiny). Jeho stúpenci spolu s ním boli na základe politického procesu odsúdení na trest smrti 16. júna 1958 boli popravení. J. Kádár sa následne snažil o obnovenie maďarského členstva v OSN, pretože na margo povstania mu bol v roku 1957 mandát členstva pozastavený, pretože Kádárova vláda odmietla umožniť komisii OSN vyšetrovanie. V roku 1963 bola vyhlásená amnestia pre väzňov dotknutých maďarským povstaním a Maďarsko sa opäť mohlo stať členom OSN.

„Maďarské povstanie na jeseň 1956 vystrašilo komunistických funkcionárov na všetkých úrovniach systému. Množstvo situačných správ, ktoré zhotovila štátna bezpečnosť, a obsah hlásení okresných a krajských výborov komunistickej strany, adresovaných vedeniu v Prahe a Bratislave, dokumentujú názory a postoje obyvateľov Slovenska. Ich

výpovedná hodnota je rôzna, ide zväčša o výroky jednotlivcov (niekedy pod vplyvom alkoholu v miestnom hostinci), obsahujúce prejavy podpory maďarskému povstaniu, kritiku komunistického vedenia u nás, nesúhlas s politikou KSČ a iné. Situačné správy a hlásenia zachytávajú nielen „negatívne“ javy, ale aj prejavy súhlasu s postupom KSČ a návrhmi na radikálne postupy voči nespokojencom a kritikom.“ (Štefanský, Michálek, 2015, s. 192)

2.5.4 Vzťahy s arabskými štátmi a africkým kontinentom

Povaha medzinárodných vzťahov po druhej svetovej vojne bola podmienená hlavne dvoma zásadnými protichodnými blokmi v globálnom rozmere. Práve dve supervelmoci, Spojené štáty americké a Zväz sovietskych socialistických republík zohrávali rozhodujúcu úlohu v danom období kreovania sa medzinárodných vzťahov. Medzinárodný význam ostatných veľmocí pred vojny stagnoval. Rovnováha vo svete nebola podmienená len politickým, ekonomickým a vojenským aspektom ZSSR a USA, ale výrazný vplyv mali na ňu aj rozvíjajúce sa národné liberálne hnutia novo vznikajúcich štátov v Ázii a Afrike. V rovine rozvoja koloniálnych krajín, predovšetkým v Ázii, sa rozvojovou pomocou zaoberala práve Trumanova administratíva. Na politickej mape Ázie a Afriky sa výrazné zmeny odohrali najmä v prvej etape povojnového obdobia. Ešte v roku 1945 sa na panafrickej konferencii zúčastnili len tri krajiny- Libéria, Etiópia a Egypt, ale už v roku 1963 sa na danej konferencii zúčastnilo už 31 krajín. Krajiny severnej Afriky, ktoré boli historicky a geograficky oddelené od zvyšnej časti „čiernej Afriky“, sformovali Ligu Arabských štátov. Kríza koloniálneho systému sa vo svojej najostrejšej forme prejavila v Ázii. Suverenitu a medzinárodnoprávnu subjektivitu nadobudli v roku 1941 krajiny ako Sýria a Libanon, Transjordánsko v roku 1946 a finálnym krokom postkoloniálnych procesov bolo založenie Arabskej Ligy 22. marca 1945. Neskôr sa žiaľ Arabská liga stala nástrojom boja arabských krajín proti Izraelu. Neoficiálne sa do tohto sporu zapojili aj krajiny východného bloku ako napríklad Československo alebo Poľská ľudová republika. (Holubová, Rošteková, 2013)

Počas medzivojnového obdobia sa stredný Východ stal dôležitým partnerom pre Československo, taktiež v rovine diplomatických a konzulárnych stykov. V tomto čase zotrúvali vzájomné styky len s Egyptom a Sýriou. Rozmach bližších vzťahov Moskvy s arabskými štátmi nachádzame v období rokov 1948 až 1963. Po roku 1948 sa ČSR začala aktívne orientovať na Egypt, Sýriu, Irak a Alžírsko. Taktiež tu nachádzame

znovuobnovenie kontaktov s Marokom a Iránom. Rozvoj ekonomických, politických a vojenských vzťahov ČSR a arabských krajín môžeme vyčleniť do niekoľkých období. V prvom období (1945-1950) sa ČSR snažila etablovať do pozície strategického partnera na strednom Východe. Etapa rokov 1951-1955, tiež známa ako tranzitná, bola ovplyvnená postojom ZSSR voči Izraelu a fakticky v tomto období sa diplomatická činnosť nachádzala na bode mrazu. Obdobie v rozmedzí rokov 1956-1963 sa stalo významným z titulu československo-egyptskej zmluvy upravujúcej dodávky zbraní. Navyiac, ČSR poskytovala vzdelanie zahraničným dôstojníkom priamo na území ČSR alebo vysielala odborníkov do Egypta. Obdobný model vzájomných vzťahov o oblasti zbrojného priemyslu fungoval aj so Sýriou, Alžírskom a Irakom. (Holubová, Rošteková, 2013)

„Vo februári v roku 1958 sa spojil Egypt so Sýriou a vznikla Zjednotená arabská republika. Československá diplomacia hodnotila tento politický akt, ako krok doprava. Sýrsky obrat doprava znamenal koniec tolerancie komunistickej strany. Jej prvý tajomník Chálid Bagdáš žil od roku 1958 v exile v Prahe. Po vzniku Zjednotenej arabskej republiky sa objavili problémy so sýrskymi pokrokovými študentmi v Československu. V dňoch 24. - 31. marca 1959 požiadala vláda ZAR, aby sa 16 sýrskych študentov vrátilo do vlasti z dôvodu nastúpenia na základnú vojenskú prezenčnú službu. Z podobných prípadov v iných štátoch sovietskeho bloku čs. vláda vedela, že išlo iba o zámienku, a že študenti budú po príchode domov zatknutí. Vláda sa rozhodla študentom, ktorí o to požiadajú, predĺžiť pobyt alebo v krajnom prípade poskytnúť azyl. Prevrat a odtrhnutie Sýrie od ZAR v roku 1961 hodnotila československá diplomacia ako návrat k demokratickejšiemu zriadeniu. Aj napriek tomu kontakty medzi obidvoma krajinami prebiehali vyslovene vo vojenskej rovine. Začali sa rokovania o dodávke zbraní, vojenského materiálu a náhradných súčiastok pre vojenskú techniku, ktoré vyvrcholili v roku 1962 podpísaním protokolu o dodávkach náhradných dielov k vojenskému materiálu a dohody o dodávkach vojenského materiálu v hodnote 44,3 mil. Kčs.“ (Holubová, 2013)

Pražský záujem bol evidentný nielen v oblasti blízkeho Východu, ale aj na území afrického kontinentu, samozrejme podmienený čiastočným tlakom Moskvy. Praha sa v Afrike angažovala pre štyri kľúčové strategické dôvody. Najvýznamnejší dôvod, ako obvykle, predstavoval ekonomický rozmer. Afrika zohrávala dôležitú rolu v československej ekonomike od 1920tych rokov. V tom čase, ako novovzniknutý štát, Československo potrebovalo pre svoj rozvoj obchodných partnerov zameraných na výrobu priemyselných produktov a zároveň by vhodní partneri mohli poslúžiť ako efektívny zdroj poskytnutia surových materiálov za účelom rastu exportne orientovanej ekonomiky. Medzi

hlavné československé exportné produkty patrili malé zbrane, lietadlá, automobily, kamióny, farmaceutické prostriedky, textil a i. Do neskorých 50. rokov 20. storočia bol africký potenciál umocnený faktom, že hodnota koruny a aj sovietskeho rubľa bola na medzinárodnom trhu zanedbateľná. Obchodné dohody medzi Československom a Afrikou nezabezpečovali len export čs. tovaru, ale poskytovali aj import tropického ovocia a surových materiálov za zvýhodnené ceny. Druhým dôvodom pre československú angažovanosť v Afrike bol fakt, že ČSR bola súčasťou Sovietskeho zväzu. V období rokov 1948-1968 ČSR zastávala bezvýhradne post najlojálnejšieho satelitu ZSSR. Práve tento dôvod umožnil obnoviť historické africké vzťahy z čias prvej republiky. V prípade ČSR nebol vzťah s Afrikou určovaný Moskvou, ale namiesto toho aktívne hľadala možnosti pre expandovanie jej vplyvu, ba dokonca s využitím vplyvu statusu ZSSR. Ďalším dôvodom v kontexte kreovania československo-afrických vzťahov bola skutočnosť, že vzťahy s Afrikou prinášali ČSR obrovskú prestíž a rešpekt na poli medzinárodného spoločenstva, predovšetkým v rozvojovom svete. Skoro každý mesiac vítala čs. delegácia zástupcov z Afriky za účelom vďaky a vyjadrenia priateľstva. Tieto náležitosti napomáhali komunistickému režimu budovať domáce a medzinárodné dedičstvo. V rovine verejnej mienky komunistická strana Československa zvykla informovať občanov, že práve nekomunistické krajiny volajú po spolupráci a podpore práve ČSR, než krajiny Západu. Tento fakt predstavoval dôkaz, že komunistický systém v Československu je rešpektovaný v zahraničí (musíme vziať v úvahu, že dané prehlásenia mali často až propagandistický charakter, i keď s čiastočnou mierou relevantnosti). V skratke môžeme dodať, že angažovanosť ČSR v Afrike hrala kľúčovú úlohu v medzinárodných vzťahoch a posilnila legitimitu KSČ. Záverečným zámerom čs. angažovanosti na pôde afrického kontinentu bola viera v povedomí ľudí, že svojím konaním pomáhajú oslobodiť zotročených Afričanov spod koloniálnej nadvlády a z nebezpečenstva kapitalistického rozmachu. V prehlásení ministra zahraničných vecí, Václava Davida, z roku 1961 vyplývalo, že fundamentálnym problémom novovzniknutých nezávislých krajín Afriky je ekonomická a politická dominancia kolonializmu a zabraňuje procesu formovania národnej nezávislosti a suverenity. Odhliadnuc od ideologických cieľov, ČSR sa vyvíjala obrovské snahy vo sfére humanitárnej pomoci na starom kontinente v podobe pitnej vody, podpory vzdelávania alebo lekárskej pomoci. (Muehlenbeck, 2016)

2.6 Slovenské exilové aktivity po roku 1948

Z hľadiska vývoja zahraničnej politiky ČSR je nutné uvažovať i o exilových aktivitách slovenskej politickej elity. Z nedávnej historickej skúsenosti nachádzame mnoho benefitov v podaní československej exilovej vlády sídliacej v Londýne, ktorá sa už počas a tesne po skončení 2. svetovej vojny realizovala v snahe o obnovenie demokratického zriadenia v Československu. Práve jej prítomnosť, i keď v zahraničí, vytvorila štátoprávne zázemie v období 3. republiky. Tento precedens, ako však uvidíme v nasledujúcich častiach práce, je za každých okolností unikátny a nemusí fungovať za každých okolností. Komunizmus predstavoval systém, ktorý po februárových udalostiach mal plne pod kontrolou všetky zložky moci, a predstavy umiernennej formy ľudovej demokracie sa rozplynuli už v prvých rokoch po prevrate.

Po nastolení komunistického monopolu moci sa v Československu začalo kreovať niekoľko skupín zameraných na exilové aktivity. Jednou z extrémisticky ladených bola skupina okolo Ďurčanského, ktorá prostredníctvom Slovenského akčného výboru (ďalej len „SAV“) pôsobila v Argentíne. Jej hlavným programovým cieľom bolo dosiahnuť samostatnosť slovenského štátu. Ďalším predstaviteľom menej radikálneho prúdu bol Karol Sidor pôsobiaci vo Vatikáne v spolupráci so Združením slovenských katolíkov v USA. Mimo týchto dvoch hlavných prúdov existovali i iné, ktoré budú pojednávané v nasledujúcich častiach práce. (Vondrášek, Pešek, 2011)

Pre potrebu dôslednej analýzy exilových aktivít musí vziať v úvahu fakt, že po februárových udalostiach prichádzalo mnoho utečencov na Západ, najmä predstavitelia politického a verejného života. Jedinými uznanými reprezentantmi Slovákov na nemeckom území boli F. Ďurčanský, K. Sidor a P. Prídavok. V ich réžii bola zodpovednosť za rezolúcie vydané v zastúpení slovenského štátu.

Exulanti z rád novinárov zohrali pri sprostredkovaní pomerov v ČSR po komunistickom prevrate kľúčovú rolu. Nečakali na zriadenie odbojových kancelárií a informačných agentúr, ale podávali informácie z prvej ruky. Novo vznikajúce exilové organizácie umiestnené v západnej Európe a USA zaujali negatívne stanovisko voči februárovému prevratu a začali manifestovať svoju činnosť. (Vondrášek, Pešek, 2011)

Dňa 8. augusta 1948 sa v Chicagu uskutočnil prejav nového veľvyslanca ČSR v USA, Vladimíra Outrata. Vo svojom prejave vyjadril smútok nad okolnosťami, ktoré sa v ČSR odohrali a informoval zodpovedných o ďalšom vývoji v ČSR, ako napr. o význame znárodňovania, o pozemkových reformách, činnosti akčných výborov, zahranično-politickej orientácii na ZSSR a o termíne republiky nie socialistickej ale socializujúcej. Ďalej kategorizoval občanov nestotožňujúcich sa s vývojom v ČSR do dvoch hlavných skupín. Prvú tvorili zradcovia a kolaboranti z čias 2. svetovej vojny a druhú bankovníci a veľkopodnikatelia, ktorých majetok bol znárodnený. V prejave ďalej pokračoval útokom na vznikajúci povojnový exil a ich stúpencov.

Slovenský akčný výbor pod vedením F. Ďurčanského sa po februárových udalostiach snažil zastávať pozíciu vedenia slovenského exilu. Výbor bol neskôr premenovaný na Slovenský oslobodzovací výbor a bol charakteristický predovšetkým plodnou propagandistickou činnosťou, ktorá bola však nacionalisticky orientovaná a často bola predmetom negatívnych hodnotení pre jej až často extrémistické pozadie. Na prelome 40. a 50. rokov došlo k pokusom o zjednotenie oboch centrál exilového odboja. Tieto snahy boli spôsobené nárastom počtu exulantov z ČSR, ktorí zastávali pozície čs. štátnosti a vyvíjali aktivity prostredníctvom tzv. Rady Slobodného Československa. Svoje štruktúry si vytvárali v západnej Európe a USA. Negatívnym aspektom slovenského povojnového exilu bolo neakceptovanie zmien v medzinárodných vzťahoch a postupný proces západoeurópskej integrácie.

2.7 Zhodnotenie celkového smerovania zahraničnej politiky ČSSR (po 60.roky 20. storočia)

Z vyššie uvedených podkapitol nachádzame mnoho rozmerov a faktorov, na základe ktorých by sme mohli definovať celkové nasmerovanie zahraničnej politiky Československej republiky, neskôr formálne premenovanej na Československú socialistickú republiku. Jedni sa prikláňajú k negatívnemu postoju hodnotenia v dôsledku totalitného štátoprávneho usporiadania pomerov, iní, umiernené dedukujú, že o osude bolo rozhodnuté tesne po 2. svetovej vojne, kedy nachádzame počiatočné tendencie uviaznutia medzi dvomi blokmi s výraznejšou orientáciou na východ. V tejto časti bude pozornosť venovaná možným víziám a hypotézam, ktoré pri realizácii krokov politických elít mohli/nemuseli byť naplnené, a s odstupom vyše 60 rokov nám pomôžu pri identifikácii

ich rozhodnutí, ktoré výrazne ovplyvnili smerovanie čs. zahraničnej politiky až do pádu železnej opony.

Primárnym činiteľom pre realizáciu zahraničnej politiky ČSR boli ideologické vplyvy komunistickej strany. Snahy KS o zamedzenie orientácie na Západ boli viac než evidentné, čo sa prejavilo nielen počas Marshallovho plánu, ale i počas snáh o znovuobnovenie vzťahov s Francúzskom. Zahraničná politika ČSR podľa vzoru Sovietskeho zväzu zväzovala čs. diplomatických predstaviteľov v oblasti prejavovania ich kvalít a schopností. Zdanlivo nádejné obnovovanie bilaterálnych vzťahov bolo často zmrazené tlakom ZSSR. Neustále obavy a vnútorná nedôvera v štruktúrach strany sa prejavovala aj na jednotlivých postoch v rámci ministerstva zahraničných vecí ČSR. Tieto faktory spôsobovali roztrieštenosť, nejednotnosť a neustály strach z rozhodnutí z Moskvy. Preto na úrovni zahraničnej služby nachádzame časté zmeny postov, „čistky“, nahradzovania a zmeny funkcií. V praktickej rovine by dnes takáto forma manifestácie zahraničnej politiky nemohla existovať a jej efektivita, tak ako vtedy, aj dnes, by bola nulová.

Postupný rozvoj bilaterálnych vzťahov nachádzame od konca 50. rokov 20. storočia. Na tento fakt mali vplyv viaceré udalosti, ako napr. zmena komunistického vedenia v Moskve alebo proces dekolonizácie v krajinách Ázie a Afriky. Rozvoj bilaterálnych vzťahov nevyhnutne súvisí aj s pozitívnym trendom vývoja bezpečnostnej politiky a procesom hospodárskeho, kultúrneho a vedecko-technického rozvoja. Tento trend nachádzame s rozvojom veľvyslanectiev na blízkom Východe, Afrike a Ázii a v oblasti vzájomnej hospodárskej pomoci s krajinami východného bloku, ktorá mala nahradiť obdobu svetového západného obchodného trhu. Bez tejto spolupráce by ekonomiky sovietskeho zväzu stagnovali a speli by k zániku. Preto vo sfére zahraničného obchodu mala ČSR vhodnú pôdu napredovať v tejto oblasti (i keď limitovanej len na krajiny Východného bloku) a v toho dôsledku nachádzame toto dedičstvo i dnes, a to v podobe či už železiarní alebo textilného priemyslu.

Ako už bolo zmienené v úvode, jedným zo zámerov v tejto časti je stanoviť hypotézu možného vývoja zahraničnej politiky ČSR v prípade priklonenia sa ku bloku prozápadne orientovaného. Americké demokratické snahy v krajinách, ktoré boli ešte po 2. svetovej vojne „ideologicky nezaradené“, sa prejavovali nielen prostredníctvom šírenia hospodárskej pomoci, ale aj manifestáciou praktického demokratického zriadenia fungujúceho nielen v Spojených štátoch, ale postupne i v krajinách západnej Európy. Demokratické zastúpenie v povojnovom Československu bolo početné, avšak kroky čs.

politických predstaviteľov nasvedčovali k „začiatku konca“. Spojenecká zmluva so ZSSR za účasti E. Beneša už nasvedčovala prvotnej orientácii smerom na Východ. Preto si na začiatku môžeme položiť otázku, ako by ďalší vývoj smerovania budúcej čs. zahraničnej politiky vyzeral v prípade absencie tohto zväzujúceho spojenectva? Pretože práve výsledkom daného aktu bolo zamedzenie snáh o obnovenie čs.- francúzskeho spojenectva, ktoré by mohlo v budúcnosti prispieť k prikloneniu sa k Západu a pocitu bezpečnosti. Medzi ďalší zlomový bod budúceho smerovania ČSR je nutné nevyhnutne zaradiť víziu čs. demokratov tzv. „umierneného socializmu“, ktorý predstavoval mix prvkov, ktoré boli prínosom a vyradenie prvkov sovietskeho modelu, ktorý by viedli k ohrozeniu status quo. Po februárových udalostiach však politická demokratická elita pomerne v krátkom čase zistila, že so sovietskym modelom nemožno robiť kompromisy, a tento model bude určovať i správanie sa v oblasti zahraničnej politiky.

ZÁVER

Povoynové udalosti v stredoeurópskom regióne viedli k rozhodnutiam politických elít postihnutých krajín priklonenia sa k jednému z dvoch už formujúcich sa mocenských blokov. Učiniť finálne rozhodnutie neobišlo ani vládnych zástupcov Československa. Prvé náznaky ďalšieho smerovania vnútornej i zahraničnej politiky nachádzame ešte počas medzivojnového obdobia, v čase formujúceho sa sovietsko-československého strategického partnerstva.

Zámerom predloženej diplomovej práce bolo ozrejmiť nevyhnutné okolnosti vedúce k februárovým udalostiam, ich historický a politický kontext. Práca si kládla za cieľ objasniť situáciu ČSR v novovznikajúcom bipolárnom priestore a vytýčiť fakty a omyly, ktoré vyústili priamo do víťazného februára. Obdobie nasledujúcich necelých 50 rokov bolo poznačené sovietskym vplyvom v každom štátnom rezorte, nielen v oblasti smerovania zahraničnej politiky. Vo všeobecnosti však môžeme tvrdiť, že zahraničná služba ČSR zažívala svoje pády i víťazstvá identicky spolu so Sovietskym zväzom.

Územie ČSR predstavovalo unikát v rovine povojnového stavu. Krajina bola oslobodzovaná sovietskymi i americkými vojskami, ktoré boli na jej území prítomné aj po oficiálnej kapitulácii Nemecka. Oslobodzovací proces oboch veľmocí sa neskôr premietol do úsilia o ideologický vplyv a pretrvával do obdobia fungovania tzv. Tretej republiky, ktorá bola zmietaná kľúčovými rozhodnutiami upravujúce príklon k Východu alebo k Západu. Nejednotnosť československých vládnych predstaviteľov v otázke buď/alebo a manipulácia zo strany komunistickej strany určovali chaotický vývoj povojnového smerovania do februára 1948. Zastúpenie demokratickej protiváhy voči komunistickému vplyvu bolo vo väčšej miere prítomné na území Slovenska v podobe Demokratickej strany. Preto je oprávnené tvrdiť, že snahy o jej diskreditáciu zo strany komunistickej strany, vyvrcholili v práve podobe vládnej krízy, ktorá strategicky podnietila nezastaviteľný postup februárových udalostí. Februárový prevrat preto väčšina historikov označuje za dôsledok stupňujúcej sa atmosféry politického a ideologického tlaku Moskvy. Rozhodujúcim nástrojom realizácie sovietskeho vplyvu bolo zintenzívňovanie pozície komunistickej strany nielen v ČSR, ale i v ostatných ľudovodemokratických republikách strednej a východnej Európy. Prostriedky, ktoré strana využívala, balansovali na hrane ilegality, ale napriek tomu prebehla etapa februárových dní ústavnou cestou, čo zamedzilo temer akýmkoľvek výrazným demonštráciám alebo otvorenému povstaniu. Z toho titulu sa

chtiac či nechtiac musíme prikloniť k názoru, že postup moskovskej centrály šírenia socialistických tendencií bol úspešný a istým spôsobom vo svetových dejinách jedinečný. Za signifikantný prínos mimo všetkých rizík a negatív razenia sovietskej cesty možno označiť proces industrializácie a hospodárskej spolupráce krajín ZSSR, ktorý prispel obnoveniu povojnového stavu, i keď obdobu zo strany Západu ponúkal Marshallov plán.

ČSR a jej vládni predstavitelia museli čeliť mnohým výzvam v kontexte smerovania zahraničnej politiky. Po februárovom utužení straníckej moci bolo náročné efektívne spravovať rezort zahraničnej služby, predovšetkým pre nedôveru a podozrievania uprostred vládnej garnitúry. Dané náležitosti spôsobovali neustálu kulmináciu diplomatických zástupcov, čo v konečnom dôsledku narušilo vývoj nadväzovania diplomatických a konzulárnych stykov, a to aspoň v prvých rokoch nastolenia nového režimu. Vysielaní diplomatickí zástupcovia boli pozvoľne dosadzovaní z rád komunistickej strany, čo žiaľ obmedzovalo vyniknutie ich profesionality a osobnostného prístupu. Zahraničnú politiku nemožno definovať len z hľadiska úplného podriadenia sa Moskve, musíme brať v úvahu i postoj jednotlivcov, ktorí v rámci ideologických obmedzení vykonávali svoje posty zodpovedne a účelovo. Medzi významných zaradujeme osobnosti ako Papánek a Clementis. Zahraničná politika upravujúca vzťahy so Západom, ako napr. s Francúzskom bola špecificky orientovaná, v dôsledku relácií z čias prvej republiky a obojstranným výhodám vyplývajúcich zo vzťahu medzi komunistickou stranou ČSR a Francúzskej republiky.

V období na počiatku 50. rokov sa československá zahraničná politika viac menej vždy prispôbovala moskovským kritériám. Istý nárast diplomatických a konzulárnych stykov nachádzame ku koncu 50. rokov, ako bolo už zmienené v dôsledku politických pomerov na ázijskom a africkom kontinente. Prikláňame sa k stanovisku, že medzi jediné benefity zahraničnej politiky Československa môžeme mimo pasívnej zahraničnej služby zaradiť vznik Organizácie Varšavskej zmluvy a ekonomicky orientovanej Rady vzájomnej hospodárskej pomoci.

Môže sa javiť, že práca detailne nepojednáva o konkrétnych návštevách diplomatických zástupcov v ČSR. Práve absencia konkrétnych stretnutí a priebeh rokovaní prezentuje jeden zo zámerov práce, a to z titulu ideologického vplyvu ZSSR na celkovú vládnu garnitúru ČSR prostredníctvom komunistickej strany, a tým pádom by práca mohla nieť punc irelevantnosti.

RESUMÉ

Post war events located in the middle of Europe have led to decisions of political elites from affected countries to be attached to one of the already forming two power blocks. Final decision had to be made by the czechoslovak governmental representatives as well. It meant the conflict with one side will be inevitable. First steps leading to closer czechoslovak-soviet relations could have been seen during the war period based on the treaty between Czechoslovakia and the Union of Soviet Socialist Republics in 1943. After the second world war the czechoslovak territory was unique in one special way. It was the only country where the armies of Soviet union and USA have been presented even so after the conflict. Liberational process has tracked the target not only to help the country to liberate it, but there were special purposes of victory powers to make greater influence in countries not had already been included in the one of blocks. Historical period from 1945 to 1948, also known as the Third republic, was affected by several circumstances. One of them is the fact that the US attitude towards the steps of communist party in Czechoslovakia reflected its poor interest and except from Marshall's plan there were no ambitions to achieve greater influence in Czechoslovakia. During the period 1945-1948 there were a lot of supporters of democratic ideas. The democratic party in Slovakia represented the „West Way“ of next czechoslovak development. Unfortunately our representatives led by E. Beneš have been thought the fact, that it is possible to accommodate to the soviet form of government (and foreign affairs as well) mixed with democratic principles. The february 1948 finally showed to whole world there is no chance to play with soviet form of government and the west world has to back off.

After the 1948 the foreign affairs have been culminated. Mutual relations were depended on personalities who have managed the foreign service. Czechoslovak foreign policy was under huge pressure of centre in Moscow. Its only benefits were establishing of several embassies and cooperation in economical and security field- grounding of the Council for Mutual Economic Assistance and the Warsaw Pact.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BEŇA, J. Slovenské národné orgány a február 1948. In *Február 1948 a Slovensko: Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 685 s. ISBN 978-80-89335-07-7

DEJMEK, J. 2002. *ČESKOSLOVENSKO, jeho susedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002. 385 s. ISBN 80-86547-07-8

DEJMEK, J. 2013. *Diplomacie Československa*. Praha: Academia, 2013. 320s. 978-80-200-2210-3

DEJMEK, J. 2015. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata (I.): Část první: Revolucionář a diplomat 1884-1935*. Praha: Karolinum, 2015. 632 s. 9788024627021

FAURE, J. 2004. *Americký přítel*. Banská Bystrica: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 348 s. ISBN 80-7106-750-4

FOJTÍKOVÁ, L. 2009. *Zahraničně obchodní politika ČR. Historie a současnost (1945-2008)*. [online]. 2009 [cit.2017.26.04.] Dostupné na internete: <https://books.google.sk/books?id=b19e7vsptiAC&pg=PA67&lpg=PA67&dq=rvhp&source=bl&ots=UPmEe3xXrd&sig=aVPV3u7CXkJ8V9YULuFKBQLcbgA&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwjakaKw173TAhVMuxQKHXFpCPk4ChDoAQg_MAY#v=onepage&q=rvhp&f=false>

HOLUBOVÁ, M. 2013. *Formovanie a charakter vzťahov ČSR k arabským štátom v rokoch 1945-1963*. [online]. 2013 [cit.2017.26.04.] Dostupné na internete: <<http://www.vip-vs.sk/clanky-prispevky-blogy/202-holubova-m-formovanie-a-charakter-vztahov-csr-k-arabskym-statom-v-rokoch-1945-1963>>

HOLUBOVÁ, M. – ROŠTEKOVÁ, M. 2014. Slovakia and Arab Countries: Yesterday and Today. In Politické vedy. [online]. Roč. 17, č. 2, 2014. ISSN 1335 – 2741, s. 28-52. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/2_2014/HOLUBOVA_ROSTEKOVA.pdf>.

KAPLAN, K. 2002. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957-1967*. [online]. 2002 [cit.2017.26.04.] Dostupné na internete: <https://books.google.sk/books?id=padxBgAAQBAJ&pg=PA73&lpg=PA73&dq=rvhp&source=bl&ots=PBKWxOEwUU&sig=_8mxLcUej0E7l1eLPDwlfE8DoI&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwjakaKw173TAhVMuxQKHXFpCPk4ChDoAQhLMAG#v=onepage&q=rvhp&f=false>

KAPLAN, K. 1990. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha, 1990. 248 s. ISBN 80-7038-193-0

KUKLÍK, J – NĚMĚČEK, J. 2010. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie...* [online]. 2010 [cit.2017.26.04.] Dostupné na internete: <<https://books.google.sk/books?id=9zZZBAAAQBAJ&pg=PA522&lpg=PA522&dq=%C4%8Deskoslovensk%C3%AD+diplomati&source=bl&ots=Yf9qXqT18c&sig=iYVdX1VLlOCUjUXLe6CYl9rBvA&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwiooP2hgCPTAhWKtBQKHcb-CZ8Q6AEITDAG#v=onepage&q&f=false>>

LETZ, R. 2008. Politický režim na Slovensku 1944-1948. In *Február 1948 a Slovensko: Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 685 s. ISBN 978-80-89335-07-7

MICHÁLEK, S. 1995. *Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945-1951*. Bratislava: Veda, 1995. 186 s. ISBN 80-22404217

MICHÁLEK, S. 2005. *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2005. 234 s. ISBN 80-224-0859-X

MUEHLENBECK, P. 2016. *Czechoslovakia in Africa, 1945-1968*. [online]. 2016 [cit.2014.30.11.] Dostupné na internete: <https://books.google.sk/books?id=g0LvCgAAQBAJ&pg=PT250&lpg=PT250&dq=czechoslovak+foreign+policy+after+1948&source=bl&ots=5gK6Ur_McI&sig=v8ja7gcpW_0lzf_NH16x_30GrE4&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwiokJGktLrTAhXRalAKHYfoAVEQ6AEIPTAE#v=onepage&q=czechoslovak%20foreign%20policy%20after%201948&f=false>

MULÍK, P. Slovenské špecifiká nastolenia komunizmu s analógiou v stredoeurópskom priestore a na Balkáne. In *Február 1948 a Slovensko: Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 685 s. ISBN 978-80-89335-07-7

PEŠEK, J. Priebeh februárových udalostí na Slovensku. In *Február 1948 a Slovensko: Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 685 s. ISBN 978-80-89335-07-7

PETRUF, P. 2007. *Československá zahraničná politika 1945 – 1992*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2007. 541 s. ISBN 978-80-969782-0-5

PETRUF, P. 2008. Vývoj zahraničnopolitického postavenia ľudovodemokratického Československa v rokoch 1945-1948. In *Február 1948 a Slovensko: Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 685 s. ISBN 978-80-89335-07-7

PETRUF, P. 2012. *Vzťahy medzi ČSR a USA 1945-1948*. Trnava: FF Trnavskej univerzity, 2012. 177 s. ISBN 978-83-7490-551-0

PLECHANOVÁ, B. – FIDLER, J. 1997. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. 240 s. ISBN 80-85241-79-X

SYRNÝ, M. 2008. Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947. In *Február 1948 a Slovensko: Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 685 s. ISBN 978-80-89335-07-7

ŠTEFANSKÝ, M – MICHÁLEK, S. 2015. *Milníky studenej vojny a ich vplyv na Československo*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2015. 366 s. ISBN 978-80-224-1449-4

VEBER, V. 2008. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2008. 425 s. ISBN 978-80-7106-941-6

VESELÝ, Z. 2001. *Československá zahraničná politika 1945-1989 (Dokumenty)*. Praha: VŠE, 2001. 470 s. ISBN 80-245-0213-5

VONDRÁŠEK, V- PEŠEK, J. 2011. *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity*. Bratislava: vydavateľstvo SAV, 2011. 736 s. ISBN 978-80-224-1224-7